

**ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ, УПРАВЛІННЯ,
ПРАВА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН**

Освітньо-професійна програма Економіка підприємства
Спеціальність 051 Економіка
Ступінь вищої освіти Магістр

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
_____ Петро МАКАРЕНКО
«07» грудня 2021 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Управління економічними ризиками у підприємстві»
(на матеріалах ХХХ «ХХХХХ» Полтавського району)

виконала здобувач вищої освіти заочної форми навчання

Максакова Вікторія Анатоліївна

Керівник кваліфікаційної роботи
д.е.н., професор

Людмила БЕРЕЗІНА

Полтава – 2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ	11
1.1. Сутність та класифікація економічного ризику та його значення в управлінні підприємством	11
1.2. Галузеві особливості ризиків сільськогосподарських підприємств	19
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОГО РИЗИКУ У ПІДПРИЄМСТВІ	28
2.1. Організаційно–економічна характеристика підприємства	28
2.2. Оцінка ймовірності банкрутства та виявлення фінансових ризиків підприємства	38
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМИ РИЗИКАМИ У ПІДПРИЄМСТВІ	49
3.1. Формування креативної моделі управління ризиками підприємства	49
3.2. Диверсифікація як метод зниження економічних ризиків аграрних підприємств	57
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	76

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає у необхідності проведення інтенсивних змін у реальному секторі української економіки, які пов'язані з переходом на новий рівень економічних та господарських відносин, модернізацією систем управління підприємствами та впровадженням прогресивних технологій виробництва.

Саме за цих умов на сучасних підприємствах виникають найсерйозніші проблеми контролю та управління ризиками. Подолання цієї проблеми є частиною комплексного багатокритеріального завдання та модернізації науково-дослідної роботи шляхом подолання різноманітних перешкод у таких напрямках: домінування консервативних моделей управління ризиками, що виступають причиною низької ефективності і оцінювання сучасних ризиків та обмежують рамки контролю; зміни у внутрішньому та зовнішньому бізнес-середовищі; адаптація нормативної бази та стандартів, що регламентують діяльність у сфері внутрішнього контролю, аудиту та управління ризиками незначні, відбувається незначними темпами. Наявність безлічі локальних, іноді і суперечливих, нормативних актів породжує виникнення конфронтацій та конфлікти різної природи та ускладнює проведення оцінки та управління ризиками, знижуючи ефективність господарських операцій.

Подолання цих перешкод вимагає систематичного покращення управління процесами аналізу, оцінки та контролю ризиків з використанням більш ефективних інструментів. В умовах інтенсивного розвитку інформаційно-наукоємних технологій важливо підкреслити динамічні підходи до управління ризиками для підприємств, які використовують методи, концепції, методи та інструменти з різних галузей знань, зокрема інновацій, креативного менеджменту, психології, маркетинг та ін.

Проведено численні наукові дослідження у вивченні механізмів управління ризиками в системах економічної безпеки компаній, зокрема цій проблематиці присвячено праці Вітлінського В.В., Гранатурова В.М.,

Літовченка І.В., Лук'янової В.В., Матвійчука А.В., Мороза О.В., Наконечного С.І., Ріщука Л.І. Старостіна. А.О., Харічкова С.К., Ходаковський Є.І., Стефанич Д.А. та ін. Однак, у науковій літературі відсутній єдиний чітко визначений підходу до вдосконалення механізмів управління ризиками підприємства.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дослідження виконані у поєднанні з планом науково-дослідних робіт кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Полтавського державного аграрного університету за тематикою «Розробити теоретико-методологічні, науково-методичні і практичні засади ринкового розвитку, прогнозування, макроекономічного планування і державного регулювання в системі управління економікою, підприємницькій і соціально-економічній діяльності на рівні галузі сільського господарства та сільських територій» (№ держреєстрації 0117U003096, 2017-2022 рр.).

Мета і завдання дослідження. Мета написання кваліфікаційної роботи полягала у дослідженні теоретичних та практичних аспектів щодо удосконалення механізму управління ризиками та практичних рекомендацій щодо їх мінімізації. Відповідно до поставленої мети передбачено вирішення таких наукових та практичних **завдань**:

- визначити сутність та класифікацію економічного ризику та його значення в управлінні підприємством;
- з'ясувати теоретичні підходи до управління економічними ризиками підприємства;
- здійснити огляд галузевих особливостей ризиків сільськогосподарських підприємств;
- подати характеристику фінансово-економічної діяльності підприємства;
- здійснити оцінку ймовірності банкрутства та виявлення фінансових ризиків підприємства;
- визначити механізми управління економічними ризиками підприємства;
- здійснити розробку напрямів удосконалення управління

економічними ризиками на підприємстві.

Об'єктом дослідження є процес управління ризиками у системі господарської діяльності підприємства.

Предмет дослідження - теоретичні та практичні підходи до удосконалення механізму управління ризиками у системі господарської діяльності підприємства.

Об'єктом дослідження є процес управління економічними ризиками ХХХ «ХХХХХ» Полтавського району.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні основи управління економічними ризиками у сільськогосподарських підприємствах.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження виступив діалектичний метод, який забезпечує вивчення явищ, фактів в їх тісному взаємозв'язку і постійному розвитку. При вирішенні поставлених завдань на різних етапах роботи застосовувались також специфічні методи та прийоми дослідження: абстрактно-логічний – при теоретичних узагальненнях та формуванні висновків, рекомендацій; економіко-статистичний – при вивченні масових явищ, процесів, фактів і виявлення тенденцій їх розвитку; табличного – для представлення розрахунків і оцінки конкретних результатів; фінансових коефіцієнтів – для комплексної оцінки фінансового стану; графічний, економіко-математичні методи, порівняння, групування та ін.

Інформаційна база. Джерелами інформації виступали: законодавчі та інструктивні матеріали з питань оцінки фінансового стану, інформаційно-аналітичні збірники Держкомстату України, статистичні збірники Полтавської області, бухгалтерська документація ХХХ «ХХХХХ» Полтавського району, дані первинного обліку, власні спостереження, а також довідково-інформаційні та спеціальні літературні джерела з досліджуваної проблематики.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні науково-теоретичних і прикладних зміцнення фінансового стану сільськогосподарських підприємств:

уточнено:

– поняття «ризик» як зниження або неотримання доходів підприємства внаслідок виникнення несприятливих подій;

набули подальшого розвитку:

– механізм оцінки ймовірності банкрутства та виявлення фінансових ризиків підприємства;

– рекомендації щодо диверсифікації як методу зниження економічних ризиків аграрних підприємств;

– методика креативної моделі управління ризиками підприємства.

Практичне значення одержаних результатів. Опрацьовані в кваліфікаційній роботі теоретичні положення, висновки та пропозиції щодо управління економічними ризиками сільськогосподарських підприємств створюють основу для виявлення і розв’язання сучасних організаційно-економічних проблем ефективного управління на підприємствах Полтавської області.

Апробація результатів досліджень. Основні результати досліджень та їх практичне застосування обговорювалися на щорічній студентській науковій конференції Полтавського державного аграрного університету, 18 листопада 2021 р. та III Всеукраїнській науково-практичній конференції, 7-8 грудня 2021 р.

Публікації. За результатами досліджень опубліковано тези «Галузеві особливості ризиків сільськогосподарських підприємств» та «Аналіз інфляційних процесів в Україні».

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст викладено на 68 сторінках друкованого тексту. Робота містить 19 таблиць, 9 рисунків, 8 додатків. Список використаних джерел налічує 75 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ

1.1. Сутність та класифікація економічного ризику та його значення в управлінні підприємством

Як важлива частина теорії та практики управління в умовах, формування та розвитку ринкових відносин у нашій державі проблема дослідження ризику потребує власного теоретичного та практичного значення. Ризик є одним із ключових компонентів управління бізнесом, оскільки він притаманний вільній економіці, адже полягає у свідомому прийнятті ризиків для досягнення бажаної віддачі. Економічних ризиків неможна повністю уникнути [8, с. 83]. Їх існування пояснюється об'єктивними, притаманні економічній категорії конфліктності і невизначеності, відсутності повної інформації, неможливості точного розроблення прогнозування багатьох параметрів економічних об'єктів і процесів.

Економічний ризик розглядають у контексті процесів ухвалення рішень в умовах невизначеності як сукупність ймовірних економічних, політичних та інших сприятливих і несприятливих наслідків реалізації обраних рішень. Крім того, ризик є обов'язковим атрибутом новаторської, інноваційної економічної діяльності. Наявність факторів ризику є істотною характеристикою ринкової економіки. Це пов'язано з тим, що ринок передбачає економічну свободу економічних господарюючих суб'єктів, за умовами якої вигода для одного підприємства може бути втратою для іншого.

У сучасній економічній джерелах поняття економічного ризику трактується по-різному, що ускладнює дослідження цього явища. Ризик розглядається як дія, подія, ситуація, невизначеність або можливість. Для того щоб визначити сутність сучасного розуміння категорії «економічного

ризик», насамперед слід зазначити, що на сьогодні у наукових дослідженнях відсутній єдиний підхід до його тлумачення. Наприклад, на думку Дж. М. Кейнса, Дж.Ф. Уэстона, В.В. Вітлінського, І.Т. Балабанова, В.В. Бокова, П.В. Забелина, В.Г. Федцова, А.Б. Борисової, А.Т. Севрук, Г.Б. Поляка, Б.А. Райзберга, Д.Х. Джоне концепцію ризику доцільно пов'язувати із можливістю втрат у контексті господарської діяльності.

Так, у своїй роботі «Аналіз, моделювання та управління економічними ризиками» В. В. Вітлінський та П.І. Верченко тлумачать економічні ризики як об'єктивно-суб'єктивну категорію в діяльності господарюючих суб'єктів, яка пов'язана з подоланням невизначеності та вирішення конфліктів у разі неминучого вибору. Його місія полягає у відображенні ступеню (міри) відхилення від цілей, очікуваного (жаданого) результату, ступеню наявних чи передбачуваних невдач (втрат), враховуючи вплив контрольованих і неконтрольованих факторів, прямого і зворотного зв'язку відносно об'єкту управління [12, с. 9].

При цьому, іншою групою науковців, а саме: Г.Л. Вербицька, І.Ю. Івченко та інші вважають, що економічний ризик – це можливість генерування та отримання не тільки збитків, а й отримання додаткових вигод для підприємства [9].

На думку вітчизняного економіста В. В. Глущенко ризиком варто вважати можливість позитивного (шансом) чи негативного (збитком) відхилення у процесі функціонування від бажаних чи запланованих значень.

На противагу цьому, Д. Х. Джоне у своїй праці «Руководство для директорів» розглядає економічний ризик з точки зору корпоративного управління, тобто він стверджує, що ризик завжди виступає загрозою того, що якась подія, дія або нездатність до дії негативно вплине на здатність підприємства ефективно реалізовувати свої бізнес-цілі та стратегічні плани.

Приєднується до такої думки і Г.Б. Поляк, на думку якого ризик виступає потенційною, кількісновимірною можливістю втрати. Концепція ризику характеризується невизначеністю, пов'язаною з можливістю

виникнення несприятливих ситуацій та наслідків під час проекту. Погоджується з цим і Б.А. Райзберг. У своїй роботі «Предпринимательство и риск» він визначає ризик як вартісний вираз можливої події, яка може призвести до втрат.

Вербицькою Г.Л. запропоновано розглядати ризик не лише як ймовірність небезпеки чи невдачі, або невизначеності для підприємства за певних обставин й поєднання реалізації як небажаних відхилень у цьому, так і особливо сприятливих для запланованих результатів» [9, с. 5].

У сучасних умовах науковці все більше відхиляються у своїх трактуваннях від усталених концепцій ризику, які традиційно пов'язують із поняттями втрат, невизначеності, невпевненості тощо. На їх думку, доцільніше звертати увагу на особливості сучасності як то: науково-технічний прогрес, інформатизація суспільства.

Фахівцями-практиками В. Галасюк, М. Сорока досліджуючи дану проблематику, запропоновано розглядати економічний ризик потенційне зниження величини додатних умовних грошових потоків (Conventional Cash Flow) на майбутні періоди та можливе збільшення (в абсолютному вираженні) величини від'ємних умовних грошових потоків майбутніх періодів, що відбуваються внаслідок небажаної події в ньому для певного об'єкта економічних відносин [13, с. 63].

Ю. Русанов стверджує, що сьогоденні умови (науково-технічний прогрес, інформалізація більшості напрямів людської діяльності, стрімкий розвиток науки) мають значний вплив на економічні процеси і, у власному тлумаченні категорії «економічних ризиків», акцентує увагу на агресивному впливі зовнішніх і внутрішніх факторів [62, с. 30].

Деякі науковці вважають, що визначення поняття «ризик» залежить від сфери діяльності: математики пов'язують його з ймовірністю, у страхувальників – це предмет страхування [70, с.13]. Так, сучасними українськими дослідниками О. Фоміна і О. Гончаренко розглядають поняття ризику стосовно представлення в обліку [72, с. 68].

Як вважає Т. Королук, формулювання єдиного трактування вказаного поняття неможливе, оскільки в кожній сфері діють специфічні чинники, які визначають ризик цієї конкретної сфери [34, с.13].

Отже, виокремлюється два основних підходи до визначення поняття ризику: більшість дослідників намагаються сформулювати універсальне значення економічного ризику, яке включало б в себе всі можливі його види та прояви; деякими авторами запропоновано спеціальні визначення для окремих сфер застосування.

При дослідженні економічних ризиків все більшого значення надається суб'єктивній складовій цього поняття. Наукова спільнота почала дотримуватися думки, що для розпізнавання економічних ризиків необхідний об'єктивно-суб'єктивний підхід.

Аналіз сучасних теоретичних підходів до визначення сутності дефініції «економічний ризик» дозволяє зробити наступні висновки:

а) на початку розвитку ризикології економічний ризик, як базис, розглядався лише з точки зору одного елементу - невизначеністю, ймовірністю, загрозами, втратою та невдачею. Однак, по мірі появи нових досліджень, почали з'являтися визначення економічного ризику, які включали численні компоненти;

б) у новітніх зарубіжних та вітчизняних наукових працях досі не можна знайти єдиного підходу до визначення терміну економічного ризику;

в) сучасні українські та закордонні дослідники дають комплексні визначення економічного ризику, які визначають першоджерела і причини ризику (неадекватність, неточність інформації, вплив зовнішніх і внутрішніх чинників, невизначеність) та фактори, які необхідно враховувати при визначенні ступеня ризику (керовані та некеровані фактори, небезпеки, прямі та зворотні зв'язки) та методи оцінки ризику (оцінка ймовірності втрат, очікуваний результат) та необхідність вибору оптимального рішення з кількох альтернатив.

Визначимо основні ознаки дефініції «економічний ризик», провівши

аналіз праць вітчизняних та закордонних вчених, а також, проаналізувавши визначення, запропоновані в сучасних довідкових та енциклопедичних виданнях (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення суттєвих ознак поняття «економічний ризик» [15]

Автори, видання		Суттєві ознаки поняття «економічний ризик»									
		Небезпека	Невизначеність	Втрати	Ймовірність	Загроза	Збитки	Випадковість	Непевність	Негативний наслідок	Невдача
Енциклопедичні та довідкові видання	Економічний енциклопедичний словник (1996 р.)	+		+		+		+			
	Фінансовий словник-довідник (2003 р.)			+	+		+	+			
	Економіка від А до Я. Понятійно-термінологічний словник (2008 р.)			+		+	+				
	Генеза ринкової економіки. Словник-довідник (2004 р.)				+		+		+	+	
	Словник сучасної економіки (2000 р.)			+	+						
	Фінансово-економічний словник (2005 р.)				+						
	Большой экономический словарь (1995 р.)				+				+	+	
Зарубіжні вчені	Дж. Фрідман, Н. Ордуй		+		+						
	Е. Нікбах, А. Гроппеллі		+								
	Д. Террі		+					+			
	Дж. Сінкі		+								
	В. Гейльман	+									
Українські вчені	Г. Великоіваненко, В. Вітлінський		+				+				+
	В. Вітлінський, Л Колобова		+								+
	Т. Семенютіна	+				+					
	В. Васюренко			+							
	Г. Вербицька			+	+						
Загальна кількість застосування ознаки у трактуванні сутності поняття		4	10	8	11	3	6	2	3	3	
Частота застосування окремих сутнісних ознак (%)		16	40	32	44	12	24	8	12	12	12

Враховуючи вищенаведені підходи до визначення сутності економічного ризику відзначимо, що економічний ризик - це подія, яка об'єктивно та/або суб'єктивно виникає у такій сфері людської діяльності, як економіка й реалізація якої несе у собі ймовірність настання одного із трьох можливих результатів: позитивного, негативного або нейтрального.

Провівши аналіз та синтез підходів до визначення сутності

економічних ризиків доцільним є розгляд їх видів з перспективи різних класифікаційних ознак, що дасть змогу глибше зрозуміти різноманітність та багатогранність цієї економічної категорії. З цією метою опрацьовано існуючі підходи до класифікації ризиків, а також сформульовано власні ознаки та різновиди ризиків, важливі при їх аналізі.

Тому економічні ризики можна класифікувати за такими ознаками:

- сфера виникнення: зовнішні, внутрішні;
- фактори впливу: країна, регіон, галузь, окремий суб'єкт управління;
- рівень економічного управління: народногосподарські (макрорівень), компанії (мікрорівень);
- джерело виникнення: системні чи ринкові (притаманні всім учасникам ринку через процеси, що відбуваються в усьому ринковому середовищі), безсистемні (ризик окремих компаній через характер їх діяльності);
- природа ризику: економічний (пов'язаний з діяльністю людини), природний (внаслідок природних факторів та форс-мажорних обставин);
- по відношенню об'єкта: ризик активної діяльності, ризик пасивного очікування;
- тип виникнення: раціональний, ірраціональний, авантюристичний;
- тривалість ефекту: довготривалий, короткочасний, постійний;
- розмір можливої шкоди: мінімальний, середній, максимальний, допустимий, критичний, фатальний
- ступень законності: законний, незаконний;
- можливості страхування: страховий ризик, нестрахований ризик;
- об'єктивність ймовірності виникнення: об'єктивна, суб'єктивна, об'єктивно-суб'єктивна;
- час настання: рано, вчасно, пізно;
- залежно від можливих фінансових наслідків: чисті (з можливістю отримання збитків або нульового результату), спекулятивні (з можливістю

отримання як доходів, так і збитків),

– з урахуванням фактора часу: статичні (втрата корпоративних активів через пошкодження майна та неспроможність організації) ризик втрати доходу через), динамічний (визначення ризику несподіваних змін основних засобів через керівництво чи непередбачувані обставини);

– інформація про економічну діяльність: операції, фінанси, інвестиції, торгівля, відсотки, виробництво, кредит, інновації, валюта;

– мінімізація наслідків причини: лімітовані, диверсифіковані, застраховані; за рівнем впливу при стратегічному плануванні розвитку підприємства: на місію, на цілі, на завдання. Зведену класифікацію економічних ризиків підприємства представлено на рис.1.1.

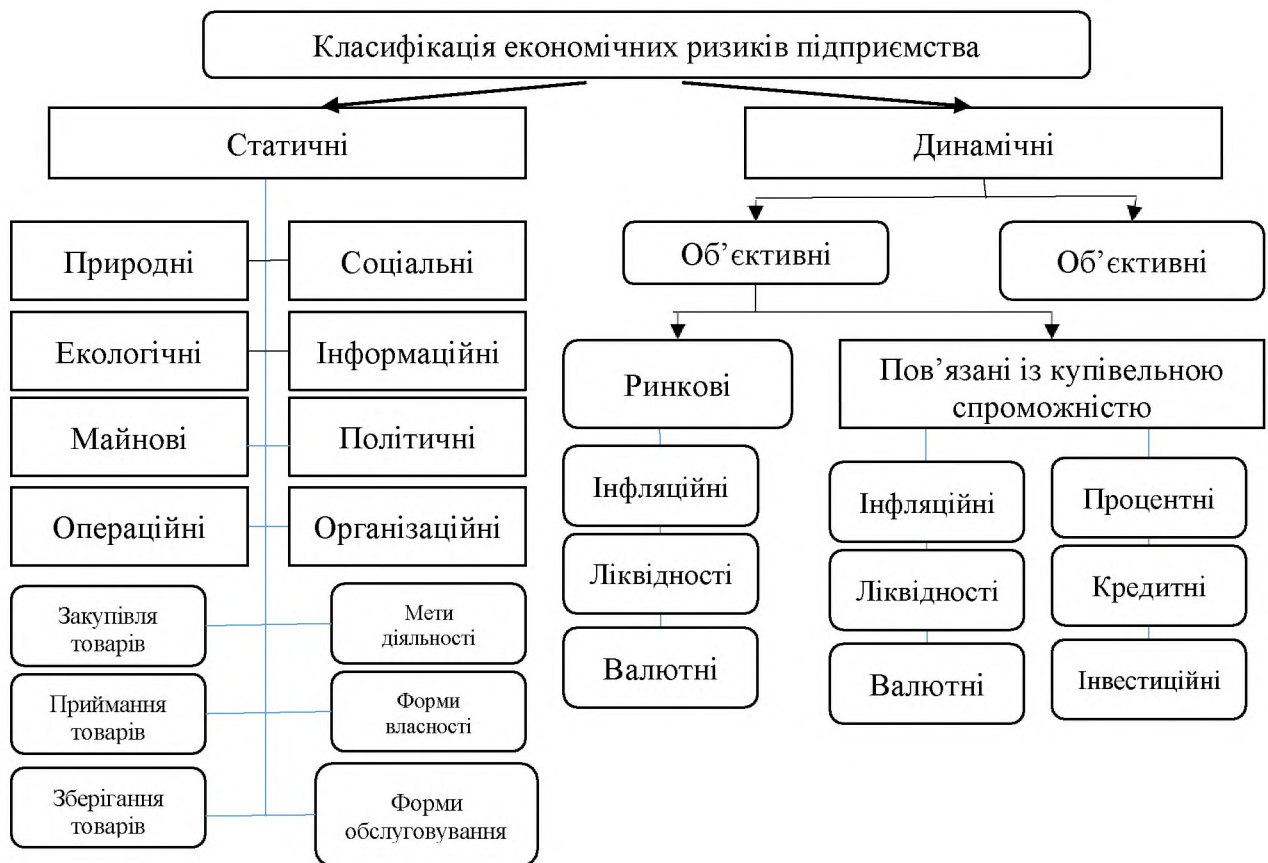

Рис. 1.1. Класифікація економічних ризиків підприємства [20, с. 135]

Сучасні наукові джерела наповнені різномітними трактуваннями категорії «ризик», при цьому використовуються доволі розрізнені підходи до

його визначення. Відсутність інформованої концепції в цій категорії обмежує практику оцінки ризику. Тому доцільно узагальнити існуючі визначення поняття «ризик» в єдину категорію і виразити зміст не тільки як ймовірність або можливість невдачі, усунення ділової невизначеності в конкретних ситуаціях та подолання невизначеності та конфлікту в неминучих ситуаціях, але й поєднання як небажаних так і особливо сприятливих відхилень від очікуваного результату.

Для небезпек у системах транспортного обслуговування розрізняють такі загальні принципи класифікації: тип обліку (зовнішній і внутрішній); тип результату (чистий і спекулятивний) варіанти страхування (застраховані та незастраховані); передбачуваність (передбачуваний, непередбачуваний); розмір фінансових збитків (допустимий, критичний, катастрофічний) тривалість ефекту (постійний, тимчасовий); об'єкт виникнення (ризик окремих видів діяльності, ризик різних напрямів діяльності, ризик загальної діяльності), можливість додаткової класифікації (проста, складна) [25, с. 265].

Отже, переважна більшість трактувань категорії «економічний ризик» включають у себе якісні та кількісні поняття, а також суб'єктивну складову. За результатами проведеного контент-аналізу значної кількості літературних джерел, виявлено, що найбільш значущими ознаками поняття «економічний ризик», враховуючи визначення зарубіжних та вітчизняних дослідників, є «ймовірність», «невизначеність» та «втрати». Ризик - економічна категорія, що вимагає впровадження якісного управління та механізмів зниження ризику.

Для здійснення повноцінної підприємницької діяльності та забезпечення зростання фінансових результатів підприємств важливим є реалізація управління економічними ризиками підприємства. Основними завданнями управління економічним ризиком, які послідовно реалізуються впродовж проходження окремих його етапів, є виявлення чинників, видів і галузей підвищеного ризику; аналіз і оцінка ступеню ризику; аналіз прийнятності даного рівня ризику для підприємства; розробка, у разі

виникнення потреби, заходів із запобігання чи уникнення небезпеки; у разі, коли ризикова подія настала, – вжиття заходів з максимально можливого відшкодування заподіяної шкоди.

Дослідники в сфері управління економічним ризиком [12, 15, 40, 42] включають в нього три основні моменти: виявлення наслідків діяльності людей в ситуації ризику; уміння реагувати на вірогідні негативні наслідки, які можуть виникнути в результаті цієї діяльності; розробку і здійснення заходів, за допомогою яких можуть бути усунені або компенсовані вірогідні негативні результати дій. Управління ризиками включає знання конкретних заходів, які мають бути запроваджені на кожному етапі основної діяльності та в певній послідовності. Іншими словами, мова йде про систему управління ризиками (тобто ризик-менеджмент). Таким чином, ризик-менеджмент — це система управління ризиками та соціальними зв'язками ризику, які є результатом цих процесів управління.

Як комплексна система управління ризик-менеджмент складається з її керованої підсистеми управління (об'єкту управління) та керуючої підсистеми управління (суб'єкту управління).

Об'єктом управління в ризикології виступає ризик, ризиковані інвестиції та соціально-економічні відносини, що виникають у процесі реалізації ризику (відносини між позичальником і кредитором, між підприємцями, страховиками та страховиками) [45]. До суб'єктів управління відносять особливу групу осіб (ризик-менеджерів, фінансових менеджерів та інші), які здійснюють свідомий вплив на діяльність об'єкту управління через різні методи і прийоми управлінської дії.

Отже, управління економічним ризиком є дієвим засобом забезпечення безпечного функціонування підприємства, що потребує вмілого застосування та ретельного обґрунтування конкретних заходів у межах його використання з урахуванням розглянутих особливостей.

1.2. Галузеві особливості ризиків сільськогосподарських підприємств

В сучасних ринкових умовах підприємствам агропромислової сфери відводиться особливе місце, яке не дає в повній мірі приймати участь у міжгалузевій конкуренції. Сільському господарству, яке є досить залежним від погодних умов та якому притаманний сезонний характер виробництва, доводиться задовольнятися роллю менш дохідної, більш технологічно відсталого галузі у порівнянні з іншими, котра повільніше адаптується до змінних економічних і технологічних умов. Ринковою модернізацією істотно змінюються базові умови аграрного відтворення.

Підприємствам, зайнятим в аграрному секторі, у зв'язку із специфічними галузевими особливостями доводиться постійно стикатися із високим рівнем втрат майна чи недоотримання прибутків. Крім того, досить важко розрахувати момент, який би був найбільш сприятливим для сівби чи збирання урожаю; постійно виникає потреба у фахівцях, котрі володіють знаннями щодо технологій вирощування різноманітних культур; необхідний систематичний контроль за технічним станом дорогої сільськогосподарської техніки, а в разі потреби і її ремонт; практично неможливо передбачити погодні умови; складно передбачити збої в роботі енерго-, тепло- або водопостачання.

Зростання цін на матеріально-технічні ресурси, добрива, при цьому здешевлення сільськогосподарської продукції призводять до формування сукупного ризику аграрного виробництва. Звідси, найпріоритетнішим економічним та організаційним завданням ризик-менеджменту є управління ризиками даної сфери [1].

В табл. 1.2 представлено основні види ризику, з якими стикаються сільськогосподарські підприємства.

Ризики сільськогосподарських підприємств - це ймовірність втрати прибутку підприємства через порушення виробничого процесу під впливом

природних, кліматичних і людських чинників Під поняттям ризик можна розуміти зниження або неотримання доходів підприємства внаслідок виникнення несприятливих подій.

Таблиця 1.2

Види і події ризику, притаманні сільському господарству

Види ризику	Події ризику
Ризик випадку: ризик нанесення шкоди господарству вітром, бурею, повінню, посухою або землетрусом	<ul style="list-style-type: none"> • Пошкодження майна • Природні катастрофи • Нанесення особистої шкоди • Перерва у бізнесі
Ризики ресурсів: ризик зменшення потужності ресурсів, що в свою чергу впливає на виробництво і прибутковість	<ul style="list-style-type: none"> • Ерозія ґрунту через вітри • Солоність ґрунту • Забур'яненість • Втрата якості води • Втрата наявності води • Здоров'я і добробут працівників • Зміни в сімейній робочій силі • Довгі чи повторювані посухи
Ризик виробництва: ризики, які впливають на процес виробництва, що може в свою чергу вплинути на прибутковість	<ul style="list-style-type: none"> • Хвороба • Неналежний процес виробництва • Відсутність належно підготовленої робочої сили • Недоступність інших інвестицій • Погані погодні умови • Механічна поломка обладнання
Ринкові ризики: цінові ризики, а також ризики затрат	<ul style="list-style-type: none"> • Падіння цін • Питання якості продукції • Зменшений доступ до ринків • Коливання курсів валюти • Змінні вподобання споживачів • Збільшення цін на ключові вкладення
Фінансові ризики: ризики, які впливають на фінансову діяльність господарства	<ul style="list-style-type: none"> • Неадекватна фінансова інформація • Недостатній грошовий потік • Зменшена платоспроможність • Зменшена кредитоспроможність • Зменшена прибутковість • Змінність процентних ставок

Джерело: розроблено автором за [7]

У дослідженні систематизацію ризиків проведено у межах сфер господарського процесу, а саме: ризики ресурсного забезпечення, виробництва, збуту, фінансові ризики. Основні види та фактори ризиків, які формуються під впливом зовнішнього середовища та негативно діють на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств, відображено у

табл. 1.3. Зміна значень цих фінансово-економічних показників збільшує рівень ризику зниження коефіцієнтів рентабельності господарської діяльності.

Таблиця 1.3

Основні види та фактори ризиків сільськогосподарських підприємств

Фактори ризику	Вид ризику	Форма прояву
Природно-кліматичні.	Природно-кліматичний	Варіація фактичних рівнів урожайності (держав, областей, районів, природно-кліматичних зон тощо).
Природно-кліматичні, агротехнічні та організаційно-економічні.	Виробничий	Варіація рівнів урожайності, продуктивності тварин у межах підприємства.
Природно-кліматичні, агротехнічні та організаційно-економічні.	Ризик зниження якості продукції	Варіація якісних характеристик продукції (вмісту білків, жирів, вуглеводів, мікроелементів тощо).
Правові; поведінка постачальників, обслуговуючих організацій; поведінка конкурентів, посередників, споживачів.	Цінові	Варіація цін реалізації. Варіація витрат (собівартості).
	Збутовий	Варіація товарності продукції, частки ринку.
Природно-кліматичні, агротехнічні та організаційно-економічні.	Екологічний	Варіація рівня винесення гумусу з ґрунту.
		Варіація вмісту шкідливих речовин у продукції.
Правові.	Податковий	Варіація податкових платежів у розрахунку на 1 грн прибутку (тобто податкового навантаження).
	Фіскальний	Варіація розміру держпідтримки у розрахунку на 1 га (1 голову).
Всі вищезазначені фактори в межах інвестиційного проекту.	Інвестиційний	Варіація чистої приведеної вартості, строку окупності, індексу прибутковості.

Джерело: складено на основі [41].

У формальному вигляді оцінка (міра) ризику відображає можливе відхилення результативного показника від очікуваного рівня. У дослідженні очікуваним визначено тенденційний рівень, що відповідає трендовому [37]. Основою кількісної оцінки ризику є методика, запропонована вченим українським дослідником. В. Чепурком, яка використовується для оцінки ризиків погіршення фінансово-економічних показників, що відзначаються певною тенденцією. Серед яких: врожайність, продуктивність

сільськогосподарських тварин та вартісні показники (ціна та собівартість). Відносно інших показників: рівня товарності, податкового навантаження, винесення гумусу з ґрунту, в якості основи для порівняння можна використовувати відхилення, яке вважається проявом ризику, і в подальшому використовувати в якості середнього або допустимого значення для підприємства.

Зменшення кожного з виявлених ризиків знижує ймовірність: чи втрат, наявних переваг для підприємства; чи створення переваг його конкурентами (табл. 1.4). Наслідки податкових і фіскальних ризиків зазвичай поширюються на всі вітчизняні компанії. Тому, коли це відбувається, виграти можуть лише іноземні конкуренти.

Таблиця 1.4

**Взаємозв'язок господарських ризиків та конкурентоспроможності
сільськогосподарських підприємств**

Вид ризику	Конкурентна перевага, ймовірність втрати якої підвищується через дію ризику	Конкурентна перевага, ймовірність формування якої з боку конкурентів підвищується через дію ризику
Природно-кліматичний	Висока урожайність, нижча собівартість.	Нижча собівартість.
Виробничий	Висока урожайність та/або продуктивність с/г тварин, нижча собівартість.	Нижча собівартість.
Ризик зниження якості продукції	Вища якість та ціна, високий рівень товарності, погіршення іміджу.	Вищі якість і ціна.
Цінові	Вигідна для підприємства ціна.	—
Збутовий	Високий рівень товарності продукції.	—
Екологічний	Відповідність екологічним потребам споживачів та стандартам якості продукції; вигідна ціна.	—
Податковий	Невисока собівартість, прийнятні витрати.	Низька собівартість (для зарубіжних конкурентів).
Фіскальний	Невисока собівартість.	Низька собівартість (для зарубіжних конкурентів).
Інвестиційний	Перевага в техніко-технологічному забезпеченні господарських процесів.	—

Під час обговорення сільськогосподарських ризиків найчастіше мова йде про шляхи, методи, прийоми і інструментах роботи з ризиками. Але обговорюється, як правило, лише проблема мінімізації ризиків. Про це відбувається, на наш погляд, змішання понять «мінімізації ризиків» і «управління ризиками».

Мінімізація ризиків - це один із напрямів з управління економічними ризиками. Максимізація ризиків - це свідоме прийняття управлінських рішень в напрямку збільшення можливості втрати контролю над одержуваними вигодами від угоди з метою збільшити власний прибуток [16].

Таким чином, процес з управління економічними ризиками - це реалізація проекту в умовах ефективного (з позиції отримання прибутку) виконання ризиків. Управління ризиками – особлива область менеджменту, яка вимагає знань в області підприємництва, страхової справи, аналізу економічної діяльності тощо. Управлінський процес можна представити у вигляді послідовних дій, які можна розділити на кілька етапів:

На початку, поки ризики не виявлені, підприємство може не робити ніяких кроків для їх мінімізації. Звідси, першим етапом є ідентифікація потенційного ризику. Сільське господарство умовно можна розділити на дві підгалузі: тваринництво і рослинництво, то отже, також виділяють ризики рослинницької і тваринницької діяльності. У першому випадку ризикам притаманний природно-кліматичний характер, а у другому випадку більший вплив робить антропогенний фактор. Виокремлюють різноманітні способи: від інтуїтивного підходу до складного імовірнісного аналізу і математичного моделювання ймовірних наслідків.

Найбільш складний етап виявлення і класифікації ризиків та факторів, сприятливих для їх виникнення, з котрими суб'єкт господарювання може зіткнутися в процесі своєї роботи, так як саме на результати цих етапів спирається подальша діяльність підприємства.

Оцінити ризик важливо на початку процесу дослідження ризикових ситуацій з урахуванням проведених запланованих робіт по мінімізації

ризиків.

Ключовим моментом з управління ризиками є пошук і організація роботи по зниженню ризиків. Повністю їх уникнути неможливо, тому основним завданням є вибір найбільш ефективних методів зниження ризику. Всі дії з управління ризиками можна розділити на два напрямки: уникнення появи ризикових ситуацій і зниження впливу факторів ризику на виробничо-фінансову діяльність сільськогосподарського підприємства.

На рис. 1.2 зображено узагальнену структуру ризиків, з якими стикається виробник сільськогосподарської продукції при вирощуванні сільськогосподарських культур. Як видно, найбільш загрозливими є ризики породжені несприятливими погодно-кліматичними умовами, тобто менш контрольованими та більш небезпечними.

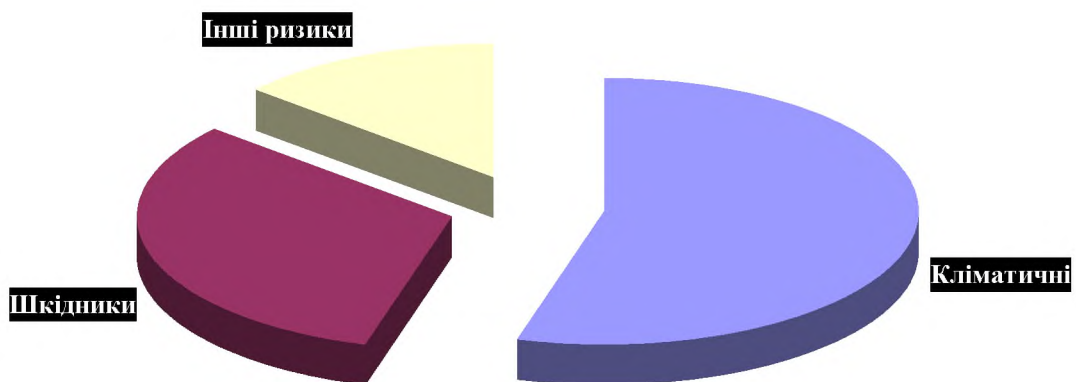

Рис. 1.2. Структура агроризиків для сільськогосподарських виробників в Україні.

Джерело: розроблено автором за даними [41]

У сільському господарстві ці погодно-кліматичні ризики включають:

1. Зимова небезпека. До них належать вимерзання, вимокання та випрівання посівів, крижана кірка;
2. Небезпеки весняно-осіннього періоду, а саме: весняні заморозки, град, зливи, бурі, урагани, посухи, повені, зсуви.

У різних регіонах України спостерігаються різні стихійні лиха (природні ризики) (табл. 1.5).

Найбільш характерні сільськогосподарські ризики для регіонів України

Регіон України	Найбільш характерні агроризики
Західний Лісостеп	приморозки, град, часті зливи
Центральний Лісостеп	вимерзання, посухи, град
Східний Лісостеп	град, вимерзання, посухи та пожежі
Північний Степ	зливи, посуха та пов'язані з нею пожежі
Донецькій височина	сильні зливи, іноді з градом, загроза сильної посухи та локальних пожеж
Південний Степ	посуха та пожежа, небезпечними також є зливи з градом

Джерело: розроблено автором за [43].

Внаслідок цих ризиків для сільськогосподарських товаровиробників виникають значні фінансові втрати. Ще однією особливістю сільського господарства, яка збільшує рівень ризику, - це тривалий час виробництва. Виробничі рішення приймаються за рік і більше до впровадження. За цей час ситуація на ринку може різко змінитися і, навіть, у несприятливу сторону для підприємства.

Ще одна характеристика аграрного сектору полягає в тому, що кількість продукції змінюється при однаковому обсязі використання ресурсів [32, с. 31]. Технологічний процес у сільському господарстві дуже обмежений у часовому проміжку. Якщо господарство вчасно не проведе посівну, то пізніше воно не зможе цього зробити і виробництво цього виду продукції не відбудеться в поточному році [23].

Один з способів поділу активів підприємства з подальшим об'єднанням ризиків - це диверсифікація.

Суть диверсифікації виробничої діяльності полягає у розподілі зусиль та капіталовкладень між різноманітними видами діяльності, що не пов'язані один з одним безпосередньо. Тобто, у разі виникнення непередбачуваних подій, коли один із видів проявить себе нежиттєздатним і принесе збитки, інший вид діяльності виявиться прибутковим [11].

Зниження ризику для сільськогосподарських підприємств можливе за рахунок використання біологічних способів захисту, що передбачають

виведення таких сортів сільгоспкультур, які стійкі до посух, заморозків тощо. Наразі селекцією виводяться такі сорти і види рослин, що пізно зацвітають, щоб уникнути пізніх весняних заморозків. Також зниження ризику досягається за рахунок спеціальних агротехнологічних прийомів, розроблених для конкретного типу клімату: зрошення, боронування і снігозатримання. Ці методи також включають боротьбу з бур'янами, гризунами та шкідниками рослин.

Самострахування зазвичай означає створення спеціальних резервних фондів, які потім використовуються для компенсації збитків [4]. При створенні резервних фондів ніколи не відбувається розподілу збитків між учасниками створюваних резервів, так як ці резерви створюються тільки для одного підприємства і за рахунок його власних відрахувань. Тому ці категорії не мають загальних характеристик. Для рослинництва доцільно створити запаси насіння, сільськогосподарської техніки і запасних частин, паливно-мастильних матеріалів, фінансових ресурсів. Для тваринництва необхідно створювати запаси кормів, ремонтного молодняка і т. д.

Специфіку резервних фондів в сільському господарстві багато в чому визначають особливості кругообігу виробничих фондів у галузі, головним чином, великою часовою тривалістю виробництва. До цього ж методу зниження ризику відноситься і третій - залучення зовнішніх джерел, під яким розуміються джерела, не пов'язані з господарською діяльністю аграрного підприємства.

Кожен з перерахованих методів зниження ризиків має свої сильні та слабкі сторони, тому необхідно використовувати їх разом або в певних комбінаціях. З точки зору мінімізації витрат можна використовувати будь-який метод, якщо він потребує найменших витрат. Крім того, кожен метод використовується тільки до тих пір, поки витрати на його застосування не почнуть перевищувати вигоди.

Отже, сільське господарство внаслідок своїх особливостей є високоризиковою галуззю, порівняно з іншими галузями національної економіки. Ризик у сільському господарстві полягає у відсутності гарантій

отримання запланованих виробничих результатів під впливом природних факторів. Зменшення і диверсифікація ризиків аграрних товаровиробників здійснюється через механізм страхування.

Висновки до розділу 1

Економічний ризик - це об'єктивна та/або суб'єктивна подія в такій сфері людської діяльності, як економіка, реалізація якої має один із трьох можливих результатів: позитивний, негативний чи нейтральний. Тобто ризик – це економічна категорія, що вимагає впровадження механізмів якісного управління і та зниження ризику.

Для ризиків системи аграрної сфери виділені такі загальні принципи класифікації: характер обліку (зовнішній і внутрішній); характер наслідків (чисті й спекулятивні); можливість страхування (які страхуються та які не страхуються); можливість передбачення (прогнозовані, непрогнозовані); рівень фінансових втрат (припустимі, критичні, катастрофічні); тривалість дії (постійні, тимчасові); об'єкт виникнення (ризики окремих операцій; ризики різних напрямків діяльності; ризики діяльності загалом); можливість подальшої класифікації (прості, складні).

Сільськогосподарські підприємства в ринкових умовах займають особливе положення. Сільське господарство залежить від природних чинників, має яскраво виражений сезонний характер виробництва, є менш прибутковою і більш відсталою галуззю в порівнянні з іншими галуззями і повільніше пристосовується до зміни економічних умов.

Під поняттям ризик можна розуміти зниження або неотримання доходів підприємства внаслідок виникнення несприятливих подій.

Мінімізація ризиків - це один із напрямів з управління економічними ризиками. Максимізація ризиків - це свідоме прийняття управлінських рішень в напрямку збільшення можливості втрати контролю над одержуваними вигодами від угоди з метою збільшити власний прибуток.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОГО РИЗИКУ У ПІДПРИЄМСТВІ

2.1. Організаційно–економічна характеристика підприємства

Товариство з обмеженою відповідальністю «XXXXXX» було засновано 29 лютого 2000 р. та зареєстровано Хххххххххххх районною держадміністрацією. Підприємство розташовано за юридичною адресою: Полтавська обл., Хххххххххххх р-н, селище міського типу Хххххххххх, вулиця Садова, будинок 24. Диканька розташована за 30 км на північ від Полтави.

Статутний фонд товариства поділений на акції однакової вартості та складається із грошових та матеріальних внесків його учасників. Розмір статутного капіталу складає 7400,00 грн. Керівником підприємства є Хххххх Хххххххххххх.

Підприємство спеціалізується на рослинництві, продукцію тваринництва підприємство не виготовляє.

Підприємство має вигідне гео економічне розташування в безпосередній близькості від автотраси, що забезпечує максимальну зручність для вивезення продукції покупцям і підвезення сировини для виробництва. Місце розташування та оптимальні ґрунтово-кліматичні умови сприяють вирощуванню в господарстві основних сільськогосподарських культур і одержанню якісної продукції рослинництва. Природні умови клімату помірно-континентальний з незначними та нестабільними опадами.

В ґрунтовому покриві переважають чорноземи звичайні, середньо гумусні повно профільні із вмістом гумусу в верхньому шарі варіює в значних межах (3,0-4,7%).

Звичайні чорноземи досліджуваного господарства характеризуються достатньою потужністю гумусового горизонту, порівняно неважкий склад, який сприятливий для майже всіх польових культур реакцією ґрунтового розчину і складом поглинаючих основ, а також середній і підвищеним вмістом рухомих форм калію і фосфору.

Земля у сільському виробництві виступає основним засобом. Виробництво найбільш затребуваних продуктів галузі рослинництва неможливе за відсутності земельних угідь, а їх вміле використання підвищує родючість ґрунтів. І навпаки, при недбалому вони погіршуються і вибувають з господарського обліку. Тому стоїть завдання оптимально використати наявні землі і підвищувати їх продуктивність, тобто збільшувати врожайність в розрахунку на одиницю площі.

Наявний земельний масив господарства включає загальний земельний фонд, при цьому до нього за цільовим призначенням відносять: угіддя та землі не сільськогосподарського призначення. Структура земельних угідь ХХХ «ХХХХХ» в динаміці представлена на рис. 2.1

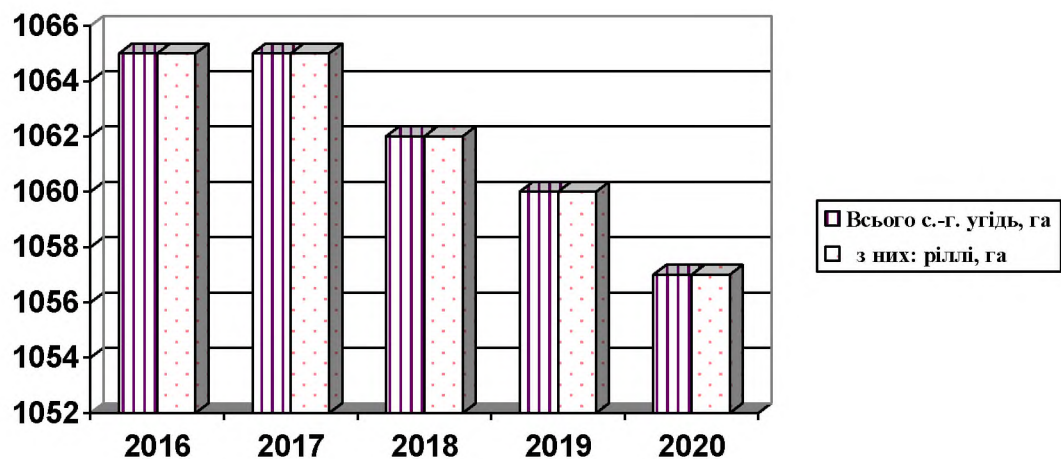

Рис. 2.1. Склад та розмір земельних угідь ХХХ «ХХХХХ» Полтавського району за 2016-2020 рр.

У результаті проведених розрахунків рисунку 2.1, можемо зробити висновки, що за аналізований в земельному фонді підприємства відбулися незначні зміни. Так за досліджуваний період, площа сільськогосподарських та інших угідь мала динаміку до зниження, що пояснюється тим, що частина пайовиків прийняла рішення вилучити з оренди свої земельні частки для самостійного обробітку або з метою передачі в оренду іншим господарникам. У зв'язку з тим, що майже всі земельні площі знаходяться в оренді, то розмір

земельних ділянок суттєво залежить від взаємовідносин з орендодавцями. Так, у 2020 році обсяги загальної земельної площі знизилися на 8 га, тобто на 0,8%, що призвело до зменшення площі ріллі в обробітку підприємства на аналогічний відсоток.

Сільське господарство характеризується тим, що йому для розширеного виробництва це вимагає наявності певного обсягу земельних ресурсів, а також необхідної кількості основних та оборотних засобів, що свідчать про забезпеченість підприємства засобами виробництва.

Основні фонди виступають економічною формою комплексу матеріально-речових цінностей, засобів виробництва, котрі використовуються на протязі тривалого часу у якості знарядь праці. Іншими словами, це вартісне вираження основних засобів виробництва.

Засоби підприємства: основні та оборотні, виступають базисом для діяльності підприємства. Разом вони утворюють основні виробничі фонди підприємства, які необхідні для належних передумов функціонування підприємства. Їх реальна наявна кількість дає змогу говорити про достатність чи нестачу матеріально-технічного забезпечення виробничої діяльності підприємства. З метою забезпечення системного дослідження ефективності використання основних виробничі фонди доцільно проводити всебічний аналіз за допомогою цілого комплексу показників, які надаватимуть можливість виявлення резервів зростання ефективності функціонування підприємства на перспективу.

Забезпеченість підприємства основними виробничими фондами та показники ефективності їх використання наведено у таблиці 2.1.

Наведені у таблиці 2.1 дані свідчать, що порівняно з початком аналізу на кінець дослідження вартість основних засобів зростає на 91,6% або на 6234,6 тис. грн., що пояснюється зі швидшими темпами придбання основних засобів в порівнянні з їх списанням. В основному це відбулося за рахунок придбання машини та обладнання на суму 72519,0 тис. грн., що майже в 2,3 рази більше, ніж у 2016 році.

Забезпеченість та ефективність використання основних виробничих фондів ХХХ «ХХХХХ» Полтавського району за 2016-2020 рр.

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	2020 р. до 2016 р.	
						(+-)	%
Наявність основних фондів на кінець року – всього, тис. грн	6806,8	8856,2	7820,5	7238,7	13041,4	6234,6	91,6
у т. ч.: будинки, споруди та передавальні пристрої	12815,0	17778,0	22370,0	24051,0	24440,0	11625,0	90,7
машини та обладнання	22034,0	38563,0	58902,0	62700,0	72519,0	50485,0	229,1
транспортні засоби	9277,0	15378,0	7948,0	8404,0	9865,0	588,0	6,3
інструменти, прилади, інвентар	696,0	707,0	788,0	871,0	902,0	206,0	29,6
інші основні засоби	22,0	22,0	52,0	52,0	77,0	55,0	250,0
Вартість оборотних фондів на кінець року – всього, тис. грн.	9722,0	7805,2	12488,9	19149,3	16 906,4	7184,4	73,9
готова продукція	8916,2	7364,5	5810,3	15638,7	10025,5	1109,3	12,4
дебіторська заборгованість	805,8	212,9	472,7	586,7	3192,4	2386,6	296,2
Фондозабезпеченість, тис. грн	9,1	12,0	12,2	12,5	4,6	-4,5	-49,3
Фондоозброєність, тис. грн	314,2	349,8	414,8	395,0	729,7	415,4	132,2
Норма прибутку, %	28,2	12,9	28,7	9,6	7,1	-21,1	x
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,4	0,4	0,5	0,6	0,4	0,0	x
Фондорентабельність, %	0,6	0,2	56,3	0,25	13,3	12,7	x

Джерело: розраховано автором на основі річних звітів підприємства

Також у 2020 році було придбано будинків, споруд та передавальних пристроїв на 11625,0 тис. грн. більше, ніж на початку аналізу.

Вартість оборотних фондів на кінець року також характеризується зростанням. Так, вона збільшилася на 73,9% чи на 7184,4 тис. грн. Основну позицію у цьому зростанні займає дебіторська заборгованість, яка збільшилася майже у 3 рази.

В той же час, при зменшенні площ сільськогосподарських угідь також знижується фондозабезпеченість. Так за аналізований період вона знизилася на 49,3%. Скорочення кількості працівників спричинило зростання

фондоозброєності на 132,2%.

При цьому слід зазначити, що підприємство отримало від орендодавців певну частину основних засобів як цілісного майнового комплексу, за які підприємство сплачує орендну плату, але не всі вони цільові та використовуються для забезпечення виробничої діяльності, однак, впливаючи на розміри основних фондів підприємства.

Крім оцінювання наявності у розпорядженні підприємства земельних угідь та засобів виробництва, варто забезпечити для результативного функціонування підприємства наявність необхідної кількості трудових ресурсів. Адже саме від працівників та їх праці залежить ефективність виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення рівня матеріального добробуту. Вони є невід'ємною частиною продуктивних сил і їх праця є вирішальним чинником сільськогосподарського виробництва.

Трудові ресурси як соціально-економічна категорія — це сукупність розумово та фізично здатних до праці людей, як носіїв фізичних і духовних здібностей, що можуть бути використані у процесі створення матеріальних цінностей.

В сільськогосподарських підприємствах трудовими ресурсами виступають всі працівники, котрі мають певний фізичний розвиток, знання та практичні навички, необхідні для якісного та своєчасного виконання робіт, передбачених технологічними процесами у сфері сільськогосподарського виробництва.

Працівники сільського господарства поділяються на:

- тимчасових;
- постійних;
- сезонних.

Крім того, робітники поділяються також на залучених до сільськогосподарського виробництва або сфери їх обслуговування та не залучених до виробничих процесів.

Навіть за застосування найвищого рівня автоматизації та механізації

виробничих процесів працівники на сьогодні є незамінною частиною виробничого процесу. Від результатів їх продуктивної та ефективної роботи, в основному, залежить кінцевий підсумок виробничої діяльності підприємства. Ефективність працівників визначається за допомогою такого економічного показника як продуктивність праці.

Система основних та додаткових критеріїв дозволяє визначити рівень продуктивності праці. За допомогою основних показників аналізують співвідношення між робочим часом, витраченим на виробництво продукції, і кількістю цієї продукції. Вони, у залежності від способів вимірювання виробленої продукції, поділяють на вартісні і натуральні. Додатковими показниками характеризують певну частку питомих витрат праці та обсягу виконаних робіт при цьому.

Для визначення рівня продуктивності по видах діяльності на підприємствах, де виготовляють ідентичну або однорідну продукцію, застосовують натуральні показники. Вартісні показники використовують для визначення рівня продуктивності будь-якої діяльності чи галузі, оскільки за основу розрахунків береться універсальних коефіцієнт - грошова оцінка. Як правило, розраховуються показники рівня продуктивності праці за допомогою обсягу виробленої продукції на одного працівника в середньому за рік або за одиницю часу - 1 люд.-год.

Аналіз складу і результатів діяльності працівників підприємства подано у таблиці 2.2.

Розрахунки, проведені у таблиці 2.2, свідчать, що середньорічна чисельність працівників за досліджуваний період стабільно знижується, і в 2020 році в порівнянні з 2016 роком вона зменшилась на 9 осіб, що становить 29% до рівня 2016 року. При цьому кількість працівників, які зайняті у сільськогосподарському виробництві зменшилась на 10 %.

У звітному періоді в порівнянні з плановим спостерігається зростання фонду оплати праці на 30,1 % та середньорічного розміру оплати праці 1 працівника на 83,3%, що пояснюється збільшенням розміру середньої

заробітної плати по країні, крім того зростання є обґрунтованим, так як супроводжується зростанням коефіцієнту використання робочого часу на 11,9%, це свідчить про те, що робочий час використовуються ефективно та більш інтенсивно.

Таблиця 2.2

**Склад та результати роботи працівників ХХХ «XXXXX»
Полтавського району за 2016-2020 рр.**

Показники	Роки					2020 р. до 2016 р.	
	2016	2017	2018	2019	2020	+, -	%
Середньорічна чисельність працюючих, осіб	31	31	25	26	22	-9	-29,0
з них зайнятих у с.-г. виробництві	20	20	14	15	22	2	10,0
у т. ч.: в рослинництві	20	20	14	15	12	-8	-40,0
Відпрацьовано за рік, тис. люд.-год.	59,52	59,52	48,00	49,92	42,24	-17,3	-29,0
у т. ч.: в рослинництві	17,60	17,60	12,32	13,20	10,56	-7,0	-40,0
в тваринництві	41,92	41,92	35,68	36,72	31,68	-10,2	-24,4
Одержано прибутку на 1 працівника, тис. грн	150,51	69,53	233,40	97,85	97,12	-53,4	-35,5
Середньомісячна заробітна плата 1 працівника, грн	2831,17	3207,61	3924,73	4840,57	5189,02	2357,9	83,3
Припадає на 1 працюючого у с.-г.:							
с.-г. угідь, га	95,75	95,30	134,79	126,27	86,23	-9,5	-9,9
ріллі, га	93,90	93,75	131,86	123,20	84,14	-9,8	-10,4
Коефіцієнт використання робочого часу	0,83	0,88	0,89	0,91	0,92	0,1	11,9

Джерело: розраховано автором на основі річних звітів підприємства

Майновий стан підприємства характеризується складом, розміщенням, структурою та динамікою активів (майна) і пасивів (власного капіталу і зобов'язань).

Структурою вартості майна забезпечується загальне уявлення щодо фінансового стану підприємства. За допомогою неї відображається частку кожного елемента у активах, що показано у додатку А.

Аналізуючи дані таблиці в додатку А, слід зауважити, що протягом досліджуваного періоду майнова власність підприємства у 2020 році порівняно з 2018 роком зросла на 9638,40 тис. грн., а у 2018 році порівняно з

2016 роком цей показник також збільшився на 4649 тис. грн. або 56,87%, що також є позитивним зрушенням.

У 2016 році темпи зростання оборотних активів перевищили темпи зростання основних фондів, так що частка оборотних активів у майні становила 58,82%, а основних засобів – 41,18%. І у 2020 році темпи приросту оборотних активів (54,86%) були вищими за темпи приросту основних засобів (45,14%), так що частка оборотних активів у майні зменшилася з 58,82 до 54,86%, а необоротні активи, навпаки, зросли з 41,18 до 45,14%. Така динаміка свідчить про збільшення коефіцієнта співвідношення оборотних і необоротних активів, а також про зниження оборотності активів.

Темп приросту товарних запасів у 2020 році (3,72%) був вищим порівняно з попереднім періодом (2018 р.) (-2,54%), внаслідок чого їх частка у майні збільшилася до 41,03% у 2018 році та до 50,59% у 2020 році. Ця тенденція свідчить про зростання виробничого потенціалу підприємства.

Серед видів оборотних активів дебіторська заборгованість посідає друге місце за темпами приросту (у 2018 р. – 2,23% та у 2020 р. – 11,71%), але, як бачимо, це зростання негативно позначається на показниках діяльності підприємства, адже, це свідчить про недостатню роботу з дебіторами.

Незважаючи на це, тенденція збільшення вартості майна ХХХ «ХХХХХ» є позитивною, оскільки свідчить про збільшення виробничих потужностей. Однак, негативним моментом є збільшення рівня дебіторської заборгованості, що свідчить про порушення обліково-платіжної дисципліни та гальмує сталий розвиток підприємства.

У ринкових умовах здатність підприємства концентрувати ресурси та зусилля своїх працівників у напрямку виробництва, що дозволяє найбільш ефективно використовувати потенціал наявних ресурсів, грає особливу роль. Тому одним з пріоритетних елементів організаційно-економічного аналізу діяльності підприємства є визначення рівня його спеціалізації. ХХХ «ХХХХХ» має сприятливі умови для виробництва сільськогосподарської

продукції, адже бралися до уваги до природно-економічні умови регіону, розвиток продуктивних сил та економічна ситуація.

При аналізі діяльності підприємства показовими будуть важливі показники виробництва продукції в цілому та по окремим напрямкам і галузям його діяльності. Оскільки не доцільно розглядати усі напрямки діяльності досліджуваного підприємства, визначимо, на виробництві якої продукції воно спеціалізується. Дослідимо виробництво товарної продукції по господарству за допомогою даних таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

**Динаміка структури грошових надходжень від реалізації продукції
XXX «XXXXX» Полтавського району за 2016-2020 рр.**

Галузі й види продукції	Продано в сер. за 2016-2020 рр., ц	Постійні ціни 2016 р. 1 ц, грн	Вартість товарної продукції, тис. грн	Структура товарної продукції, %	Місце продукції за питомою вагою
Продукція рослинництва - всього	x	x	17917,9	100,00	x
у тому числі: зернові та зернобобові - всього	29178,20	x	9423,6	52,59	x
з них: пшениця озима	8581,80	311,72	2675,1	14,93	4
гречка	340,80	1227,75	418,4	2,34	6
кукурудза на зерно	18523,40	317,97	5889,9	32,87	1
ячмінь озимий	1483,60	296,67	440,1	2,46	5
соняшник	4459,60	816,80	3642,6	20,33	3
соя	5815,80	834,24	4851,8	27,08	2
Всього по господарству	x	x	17917,9	100,00	

Джерело: розраховано автором на основі річних звітів підприємства

Проаналізувавши розмір, склад і структуру виручки від реалізації товарної продукції в XXX «XXXXX» можна зробити висновки, що господарство спеціалізується на виробництві продукції рослинництва, так як найбільша питома вага в структурі товарної продукції за останні 5 років належить зерновим та соняшнику. Виходячи з даних таблиці 2.3 можна бачити, що основною товарною продукцією підприємства є кукурудза на зерно, яка посідає перше місце товарної продукції і складає 32,87 %, друге –

реалізація сої, відсоткове значення якої, 27,08%, третє місце займає соняшник (20, 33%). Виробничий напрямок ХХХ «ХХХХХ» можна визначити як зерно-технічний з розвиненим виробництвом насіння кукурудзи.

Створення нових чи розширення масштабів існуючих підприємств практично завжди пов'язано із формуванням і зростанням фінансового капіталу, що відбивається у змісті фінансової діяльності.

Результативність діяльності підприємства найбільш змістовно характеризують її економічні та фінансові показники. Проведемо аналіз основних показників господарської діяльності ХХХ «ХХХХХ» за даними таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Аналіз основних показників господарської діяльності
ХХХ «ХХХХХ» Полтавського району за 2016-2020 рр.**

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	2020 р. до 2016 р.	
						+, -	%
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	13492,3	7823,6	13631,9	12014,7	24614	11121,7	82,43
Інші витрати (операційні, фінансові), тис. грн.	416,9	254,3	357,6	621,5	696,1	279,2	66,97
Прибуток до оподаткування, тис. грн.	4665,7	2155,3	5 835,1	2544,2	2136,6	-2529,1	-54,21
Чистий дохід від реалізації продукції	19718,5	20703,3	20773	16036,4	28102,6	8384,1	42,52
у т.ч. на 100 га сільськогосподарських угідь	433,47	454,42	457,15	386,26	676,89	243,4249	56,16
працівника	77,94	82,16	87,28	67,95	128,32	50,38364	64,65
виробничих засобів	2896,88	233,77	265,62	221,54	215,49	-2681,39	-92,56
Чистий прибуток	4665,7	2155,3	5835,1	2544,2	2136,6	-2529,1	-54,21
у т.ч. на 100 га сільськогосподарських угідь	102,57	47,31	128,41	61,28	51,46	-51,1021	-49,82
на 1 середньорічного працівника	18,44	8,55	24,52	10,78	9,76	-8,68534	-47,10
на 1000 грн основних виробничих засобів	685,45	243,37	746,13	351,47	163,83	-521,615	-76,10
Загальний рівень рентабельності	34,58	27,55	42,80	21,18	8,68	-25,9	-74,90

Проаналізувавши дані можна зробити висновки, що в порівнянні з 2016 роком у 2020 собівартість продукції підприємства через подорожання сировини і матеріалів необхідних для виробництва значно зросла на 82,8%.

Незважаючи на те, що відбулося зростання виручки на 42,52% зменшився чистий прибуток на 54,21% порівняно до 2016 року. Це все спричинило зниження рівня рентабельності на 74,9 відсоткових пункти в 2020 році в порівнянні з 2016.

Таким чином, за період 2016-2020 рр. рівень та динаміка основних показників господарської діяльності ХХХ «ХХХХХ» свідчать про погіршення ефективності господарювання, зниження рівня прибутковості, що є негативним моментом в роботі підприємства і свідчить про відсутність проведення заходів щодо зростання прибутковості.

2.2. Оцінка ймовірності банкрутства та виявлення фінансових ризиків підприємства

Ступінь ризику визначається ймовірністю настання того або іншого сценарію розвитку подій. При цьому кількісне вираження ступеню ризику обумовлюється суб'єктивною оцінкою потенційного чи очікуваного значення максимального і мінімального доходу / збитку від інвестованого капіталу.

Перший крок в оцінці ефективності управління ризиками фінансової діяльності полягає у визначенні типу стійкості підприємства.

Фінансова стійкість характеризується станом показників фінансових ресурсів, які відповідають вимогам ринкової кон'юнктури і водночас відповідають потребам розвитку підприємства. Показники, які використовуються для оцінки фінансової стійкості підприємства, представлені в таблиці 2.5.

**Розрахункові дані визначення типу стійкості
XXX «XXXXX» Полтавського району за 2016 - 2020 рр.**

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	Відхилення 2020 р. до 2016 р.
1. Коефіцієнт автономії ($\geq 0,5$)	0,953	0,961	0,931	0,923	0,911	-0,042
2. Коефіцієнт концентрації залученого капіталу ($<0,5$)	0,006	0,000	0,015	0,005	0,000	-0,006
3. Коефіцієнт фінансової залежності (<2)	1,049	1,040	1,074	1,084	1,098	0,048
4. Коефіцієнт фінансування (>1)	21,231	25,930	14,443	12,943	11,236	-9,995
5. Коефіцієнт фінансового ризик (<1)	0,047	0,039	0,069	0,077	0,089	0,042
6. Коефіцієнт забезпеченості запасів ($>0,8$)	0,98	0,58	0,88	0,72	0,72	-0,26
7. Коефіцієнт забезпеченості обігових засобів ($\geq 0,5$)	0,90	0,54	0,84	0,71	0,59	-0,31
8. Коефіцієнт маневреності ($>0,5$)	0,516	0,630	0,487	0,505	0,530	0,014
9. Коефіцієнт Бівера	10,313	6,327	0,662	-1,178	-0,718	-11,031

Джерело: розраховано автором на основі річних звітів підприємства

Розрахунки проведені у табл. 2.5 свідчать, що протягом досліджуваного періоду значення коефіцієнту автономії знизилися, якщо за підсумками 2016 року даний показник 0,94, то за результатами 2018 року – вже 0,91, а в 2020 р. – 0,77. Таким чином, отримані значення показують зменшення частки власного капіталу підприємства у загальній сумі коштів, авансованих у його діяльність, у довгостроковому періоді така тенденція є відносно позитивною для фінансового стану підприємства.

Коефіцієнтом фінансування характеризується залежність підприємства від залучених коштів. Отримані значення (у 2016 р. – 15,28, у 2018 р. – 9,7, у 2020 р. – 3,41) свідчать про частку позикових джерел фінансування у діяльності підприємства. Найменшим значення показника було у 2020 році, однак, все одно є позитивним і не дає змогу поставити

підприємство у пряму незалежність від своїх кредиторів.

Слід також відмітити, що протягом 2019-2020 років є зниження показника забезпеченості підприємства власними оборотними засобами, так 0,72 за підсумками 2019-2020 рр. від загальної величини оборотних активів. Найменше значення спостерігалось у 2017 р. - 0,58. При цьому відповідно до отриманих значень маневреності власного капіталу можна говорити про зростання частки власного капіталу, яка використовується для фінансування поточної діяльності (0,42 % у 2020 році проти 0,63 % у 2019 році).

Відносно короткострокової заборгованості, то вона зростала протягом всього аналізованого періоду і становила на початку аналізу 0,04, а в кінці – 0,1.

Якщо підприємство здійснює оцінку свого фінансового стану з метою виявлення резервів підвищення ліквідності, платоспроможності та прибутковості, розробки прогнозів фінансового стану на перспективу чи його оздоровлення, то кредитори й інвестори оцінюють фінансовий стан з метою мінімізації своїх ризиків.

Для нормальної життєдіяльності підприємство повинно мати власні оборотні кошти. При цьому, відповідно до забезпеченості запасів нижче наведеними в табл. 2.6.

Як свідчать дані табл. 2.6, стан справ ХХХ «ХХХХХ» у 2020 р. покращився у порівнянні з 2019 р. Збільшення коефіцієнту забезпеченості запасів відповідними джерелами формування у 2019 р. порівняно з 2020 р. становить 0,06, вказує на позитивну динаміку фінансової стійкості підприємства за критерієм достатності власних оборотних коштів для формування запасів.

Можна стверджувати, що наразі спостерігається абсолютна фінансова стійкість, тобто запаси повністю покриваються власними оборотними коштами і підприємство не залежить від кредиторів. Однак, така ситуація не завжди вважається оптимальною, тому що підприємство не використовує зовнішні джерела фінансування у своїй господарській діяльності.

**Аналіз узагальнюючих показників фінансової стійкості підприємства
XXX «XXXXX» Полтавського району за 2016-2020 рр.**

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	Відхилення 2020 р. до 2016 р.
Власні оборотні кошти	9722	7805,2	12488,9	19149,3	16906,4	7184,4
Короткострокові кредити банків	645,7	2320,0	1000	4200	3000	2354,3
Запаси і поточні біологічні активи	8916,2	7364,5	11911,1	18868,2	13789,7	4873,5
Наявність власних оборотних коштів і довгострокових кредитів банків для формування запасів	9722	7805,2	12488,9	19149,3	16906,4	7184,4
Загальна величина джерел формування запасів	10367,7	10125,2	13488,9	23349,3	19906,4	9538,7
Надлишок (+), нестача (-) власних оборотних коштів для формування запасів	805,8	440,7	577,8	281,1	3116,7	2310,9
Надлишок (+), нестача (-) власних оборотних коштів і довгострокових кредитів банків для формування запасів	805,8	440,7	577,8	281,1	3116,7	2310,9
Надлишок (+), нестача (-) загальної величини джерел формування запасів	1451,5	2760,7	1577,8	4481,1	6116,7	4665,2
Коефіцієнт забезпеченості запасів відповідними джерелами формування	1,16	1,37	1,13	1,24	1,44	0,28
Надлишок (+), нестача (-) відповідних джерел формування на 1 грн запасів	0,16	0,37	0,13	0,24	0,44	0,28

Джерело: розраховано автором на основі річних звітів підприємства

Відповідно до даних таблиць 2.5 та 2.6 XXX «XXXXX» з 2016 по 2018 рр. підприємство мало стабільне фінансове становище та спостерігалася тенденція до зростання економічних показників. Однак, у 2019 році спостерігалася зниження рівня основних коефіцієнтів і на кінець аналізованого періоду ця тенденція збереглася.

Не зважаючи на те, що в 2020 році економічний стан підприємства був нормальним, стійким, обсяги власного оборотного капіталу підприємства

дещо зменшилися (на 2242,9 тис. грн.) порівняно із 2019 р.

Можна зробити висновок, що підприємство має деякі проблеми і управління ризиками фінансової діяльності являється не досить ефективним, адже керівництво не спромоглося вирівняти ситуацію щодо зниження результативності підприємства.

У разі якщо прибутковість підприємства буде продовжувати знижуватися, то на підприємстві можлива загроза фінансової кризи, що може призвести до банкрутства.

Причини банкрутства можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми. Для ХХХ «ХХХХХ» характерний вплив обох типів причин. Це як і несприятливе макроекономічне середовище, дії конкурентів, так і неефективне використання ресурсів та управління ризиками фінансової діяльності.

У наукових джерелах наразі існує велика кількість моделей для визначення ймовірності банкрутства запропонованих як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями. Найбільш відомими серед них є: п'ятифакторна модель Е. Альтмана, модель Р. Ліса, модель Г. Спрінгейта, модель О.О. Терещенка, модель А.В. Матвійчука, мультикритеріальна модель ідентифікації фінансової кризи (методика МФУ). Для прогнозування банкрутства для ХХХ «ХХХХХ» пропонуємо застосувати 3 різних моделей і співставити їх результати:

- модель Таффлера;
- модель Мартиненко;
- модель Давидової-Белікова.

Першу модель було запропоновано британським вченим Таффлером у 1977 р. Це прогнозна чотирьохфакторна модель; використовуючи комп'ютерну техніку на першій стадії вдається обчислити до 80 співвідношень за допомогою даних збанкрутілих і платоспроможних компаній. Після цього, за допомогою статистичного методу, відомого як багатовимірний дискримінантний аналіз, будується модель

платоспроможності може бути створена шляхом визначення пропорцій, які найкраще виокремлюють дві групи підприємств та їхні ключові показники. Такий вибірковий розрахунок співвідношень характерний для визначення певних ключових вимірів господарської діяльності підприємств – рівня прибутковості, відповідності оборотного капіталу, фінансового ризику та ліквідності. Якщо об'єднати ці показники та узагальнити їх відповідно, то модель платоспроможності дає точне уявлення про фінансовий стан підприємства [58].

Модель має наступний вигляд:

$$Z = 0,53 * x_1 + 0,13 * x_2 + 0,18 * x_3 + 0,16 * x_4, \quad (2.1)$$

де X_1 – прибуток до виплат/поточні зобов'язання

X_2 – поточні активи/зобов'язання

X_3 – поточні зобов'язання/загальна вартість активів

X_4 – виручка від реалізації/загальна вартість активів.

Вхідні дані для розрахунку моделі подано у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

**Вихідні дані для розрахунку моделі Таффлера для XXX «XXXXX»
Полтавського району за 2016-2020 рр.**

Коефіцієнт	2016	2017	2018	2019	2020
X_1	0,18	0,11	0,27	0,17	0,06
X_2	0,31	0,17	0,38	0,22	0,1
X_3	0,69	0,61	0,65	0,87	0,34
X_4	0,78	0,58	0,96	0,52	0,44

Джерело: розроблено автором

Графічне зображення результатів розрахунку ймовірності банкрутства по моделі Таффлера представлено на рисунку 2.2.

Дані рисунку свідчать, що наразі підприємство знаходиться в хиткому становищі, практично передкризовому стані.

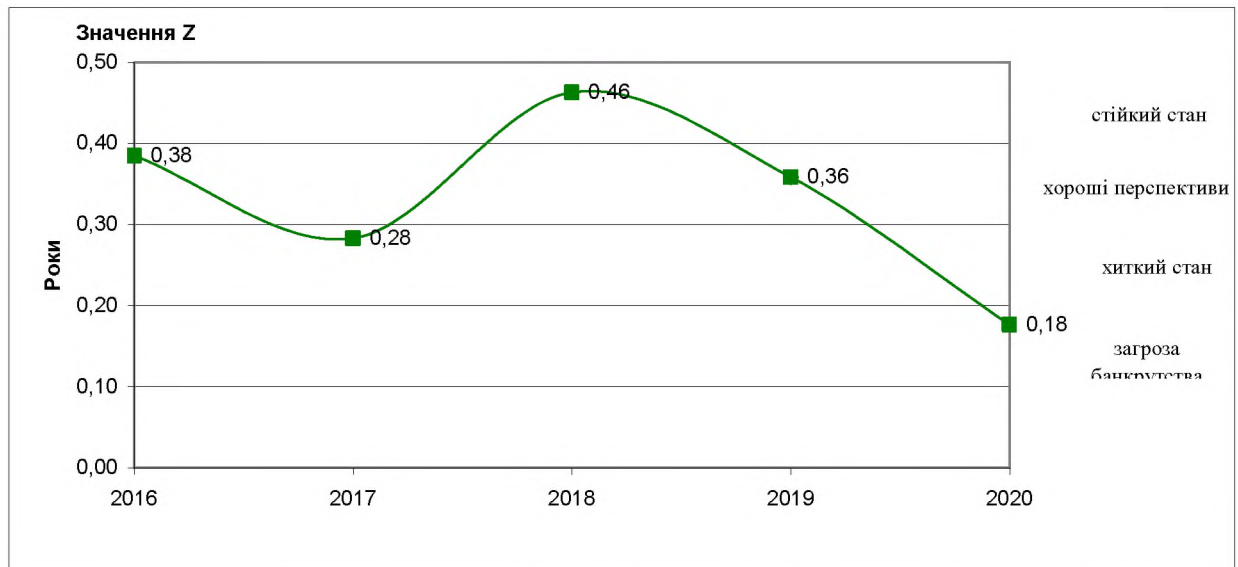

Рис. 2.2. Результати розрахунку моделі Таффлера для XXX «XXXXX» Полтавського району за 2016-2020 рр.

Джерело: розроблено автором

Варто зауважити, що закордонними методиками не враховується специфіка фінансової звітності українських підприємств, їх галузевих особливостей, життєвого циклу, стану розвитку промислових підприємств та притаманних їм форм організацій бізнесу.

У зв'язку з цим вітчизняними науковцями було розроблено власні методики прогнозування банкрутства для підприємств певних галузей.

Наступною моделлю нами було обрано модель В.П. Мартиненка для визначення імовірності банкрутства, яка має наступний вигляд:

$$K_{іб} = K_{пл} + 3,33 * K_a + 5,71 * K_{рвк} \quad (2.2)$$

де $K_{пл}$ – коефіцієнт поточної ліквідності,

K_a – коефіцієнт автономії,

$K_{рвк}$ – коефіцієнт рентабельності власного капіталу.

**Вихідні дані для розрахунку моделі Мартиненко для
XXX «XXXXX» Полтавського району за 2016-2020 рр.**

Показник	2016	2017	2018	2019	2020
Коефіцієнт покриття	9,58	2,19	6,31	3,47	2,42
Рентабельність власного капіталу	-2,68	-2,23	-1,58	-2,07	-2,33
Коефіцієнт автономії	0,94	0,79	0,91	0,80	0,77

Графічне зображення результатів розрахунку ймовірності банкрутства показано на рисунку 2.3.

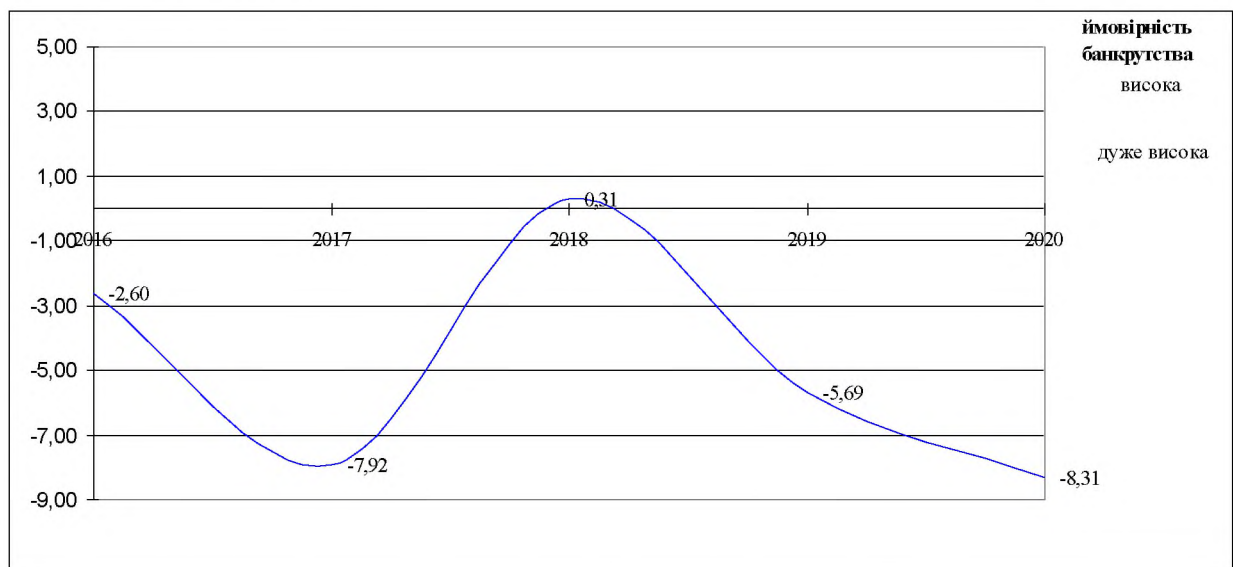

Рис. 2.3. Результати розрахунку моделі Мартиненко для XXX «XXXXX» Полтавського району за 2016-2020 рр.

Джерело: розроблено автором

Як бачимо, з рисунку 2.3, за шкалою ймовірності банкрутства реальна ймовірність XXX «XXXXX» є досить високою, хоча вона має тенденцію до деякого покращення.

Наступною ми обрали модель діагностики банкрутства Давидової-Белікова.

Регресійна формула моделі виглядає наступним чином:

$$R = 8,38 * K_1 + 1 * K_2 + 0,054 * K_3 + 0,63 + K_4, \quad (2.7)$$

де K_1 – оборотні активи/валюта балансу,

K_2 – чистий прибуток/власний капітал,

K_3 – виручка/валюта балансу,

K_4 – чистий прибуток/собівартість продукції.

Вхідні значення для розрахунку моделі представлені в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

**Вихідні дані для розрахунку моделі Давидової-Белікова для
XXX «XXXXX» Полтавського району за 2016-2020 рр.**

Коефіцієнт	2016	2017	2018	2019	2020
K_1	0,59	0,46	0,59	0,70	0,55
K_2	0,30	0,16	0,30	0,12	0,09
K_3	1,19	1,22	0,98	0,59	0,91
K_4	0,35	0,28	0,43	0,21	0,09

Результати розрахунку ймовірності банкрутства представлені на рисунку 2.4.

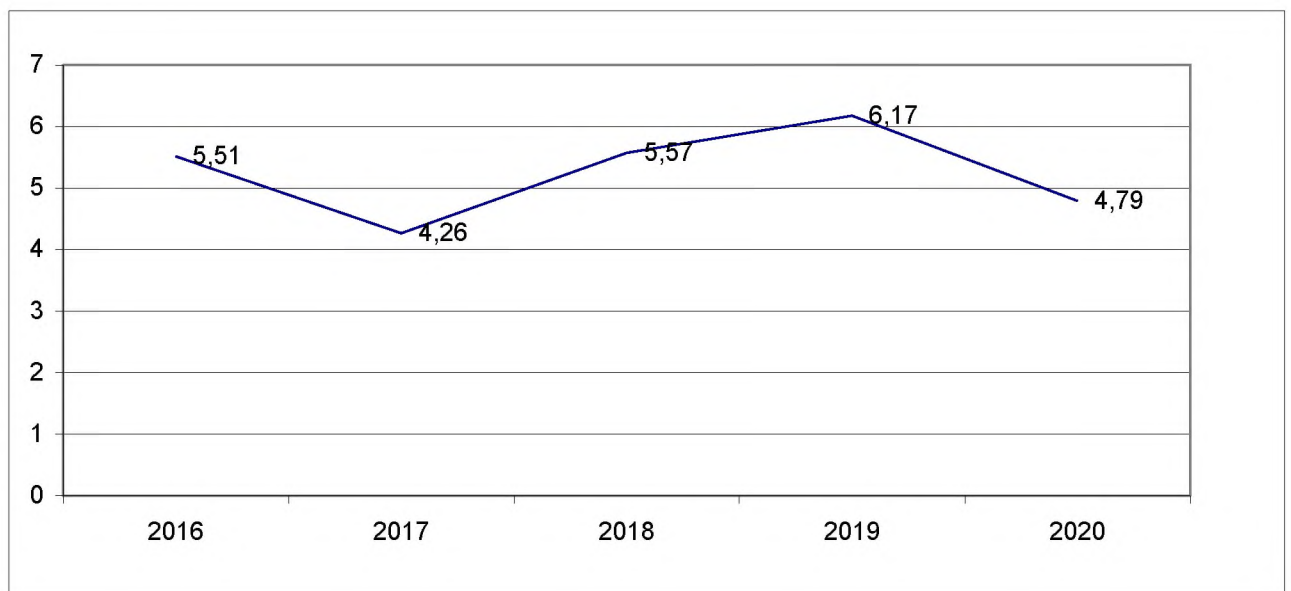

Рис. 2.4. Результати розрахунку моделі Давидової-Белікова для XXX «XXXXX» Полтавського району за 2016-2020 рр.

За умовами моделі Давидової-Белікова ймовірнісна оцінка прогнозу

банкрутства визначається у відповідності до інтервалу показника R:

- максимальна ймовірність неплатоспроможності (90-100%) зі значенням $R < 0$;
- висока ймовірність банкрутства (60-80%) зі значенням $0 \leq R < 0,18$;
- середня ймовірність неплатоспроможності (35-50%) зі значенням $0,18 \leq R < 0,32$;
- низька ймовірність неплатоспроможності (15-20%) зі значенням $0,32 \leq R < 0,42$;
- ймовірність неплатоспроможності мінімальна (до 10%), якщо $R > 0,42$.

Звідси, можемо зробити висновки, що за цією моделлю ймовірність настання банкрутства для ХХХ «ХХХХХ» за умовин не погіршення фінансової ситуації є мінімальною (до 10%), отже прогноз оптимістичний. Однак, спостерігається, що крива графіка відхиляється вниз і це свідчить про те, що керівництву підприємства потрібно терміново вжити заходи щодо стабілізації економічного стану.

З наведених розрахунків можна зробити висновок, що ХХХ «ХХХХХ» перебуває у досить нестабільному стані. Дві з трьох моделей показали негативний результат і середню ймовірність банкрутства. Найбільш оптимальною моделлю є модель Мартиненка. Він використовує комплексні показники (охоплення, автономність, РВК), які повністю відображають діяльність підприємства. З огляду на те, що обсяги власного капіталу ХХХ «ХХХХХ» у 2020 році дещо зменшилися і прибутковість знизилася, результати цих моделей цілком логічні.

Висновки до розділу 2

Порівняно з початком аналізу на кінець дослідження вартість основних засобів зростає на 91,6% або на 6234,6 тис. грн., що пояснюється зі швидшими темпами придбання основних засобів в порівнянні з їх списанням. В основному це відбулося за рахунок придбання машини та обладнання на

суму 72519,0 тис. грн., що майже в 2,3 рази більше, ніж у 2016 році.

Вартість оборотних фондів на кінець року також характеризується зростанням. Так, вона збільшилася на 73,9% чи на 7184,4 тис. грн. Основну позицію у цьому зростанні займає дебіторська заборгованість, яка збільшилася майже у 3 рази.

Майнова власність підприємства у 2020 році порівняно з 2018 роком зросла на 9638,40 тис. грн., а у 2018 році порівняно з 2016 роком цей показник також збільшився на 4649 тис. грн. або 56,87%, що також є позитивним зрушенням.

Основною товарною продукцією підприємства є кукурудза на зерно, яка посідає перше місце товарної продукції і складає 32,87 %, друге – реалізація сої, відсоткове значення якої, 27,08%, третє місце займає соняшник (20, 33%). Виробничий напрямок ХХХ «ХХХХХ» можна визначити як зерно-технічний з розвиненим виробництвом насіння кукурудзи.

Незважаючи на те, що відбулося зростання виручки на 42,52% зменшився чистий прибуток на 54,21% порівняно до 2016 року. Це все спричинило зниження рівня рентабельності на 74,9 відсоткових пункти в 2020 році в порівнянні з 2016.

Таким чином, за період 2016-2020 рр. рівень та динаміка основних показників господарської діяльності ХХХ «ХХХХХ» свідчать про погіршення ефективності господарювання, зниження рівня прибутковості, що є негативним моментом в роботі підприємства і свідчить про відсутність проведення заходів щодо зростання прибутковості.

Відповідно до проведених розрахунків можна зробили висновок, що ХХХ «ХХХХХ» знаходиться в дуже задовільному стані. Дві з трьох моделей показали негативний результат і середню ймовірність банкрутства.

Виявлена криза ліквідності та високі кредитні ризики потребують в зміні підходів та методів щодо управління ризиками фінансової діяльності через їх удосконалення чи повне переосмислення.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМИ РИЗИКАМИ У ПІДПРИЄМСТВІ

3.1. Формування креативної моделі управління ризиками підприємства

З покон віків сільське господарство було в і залишається життєво важливою галуззю економіки будь-якої країни, адже більше 80% споживчого фонду нині складається з продукції цієї галузі. Отже, виробництво продовольчої продукції є першою вимогою для існування людини на цій планеті [14].

Як галузі матеріального виробництва аграрному господарству притаманні ряд особливостей, що впливають на його діяльність в умовах ринкової економіки. Зважаючи на особливості сільськогосподарського виробництва, важливо пам'ятати про тісний зв'язок економічного процесу відтворення міцно переплітається з природним. Це виражається в тому, що наслідки виробництва в сільському господарстві залежні від природних умов. Тому через значний вплив природних факторів підприємництво в аграрному секторі вказує на результати виробництва та використання специфічного ресурсу – землі, роль котрої в сільськогосподарському виробництві визначається тим, що вона має специфічну унікальну власність - родючість [62].

Фактори управління ризиками підприємства упорядковані на основі експертного методу. В результаті було обрано наступні показники економічних ризиків підприємства: ліквідності; фінансової стійкості; рентабельності; ділової активності.

Особливу увагу слід приділяти визначенню чинників та субфакторів економічних ризиків, які відображають стан економічної системи підприємства та мають слугувати основою (за потреби) для адаптації до її розвитку до оточуючого середовища. Їх вибір залежить від того, що всі показники в сукупності мають визначати стійкість до економічних ризиків

підприємства. Як правило, ці фактори упорядковуються на підставі експертного методу.

Використовуючи кореляційний аналіз для побудови множин показників економічних ризиків для ХХХ «ХХХХХ», ми будемо реалізовувати зазначені принципи та вимоги, через побудову кореляційної матриці для відображення взаємозв'язків між показниками.

Пропонуємо використати нечітко-множинну оцінки рівня впливу економічних ризиків підприємства, яка дозволить визначити інтегральний показник за допомогою відповідної системи для факторної групи, розподіленої за нечіткими рівнями.

Для побудови моделі обрали 14 відносних коефіцієнтів, що характеризують різні аспекти діяльності сільськогосподарського підприємства. Зокрема, показники: платоспроможності, ліквідності, прибутковості, рентабельності, ділової активності, майнового стану. Також бралися до уваги такі умови:

- впливовість та значимість цього показника на фінансовий стан підприємства;
- максимально можлива інформативність коефіцієнту;
- простота у розрахунку;
- наявність необхідних даних розрахунку у річній звітності.

За допомогою обраних показників характеризується фінансовий стан, виробнича ефективність та динаміка економічного розвитку сільськогосподарського підприємства, і у разі задовільного рівня кожного з показників, вони утворюють базис для стабільного економічного та фінансового розвитку і тим самим забезпечують задовільний рівень управління економічними ризиками підприємства.

Математичні моделі, які застосовуються для управління економічною безпекою, вимагають повного врахування невизначеності, що пов'язана з деталі того, як підприємства функціонують у ринкових умовах. Однак, вплив цих чинників ускладнює прийняття необхідних вірних і значущих рішень, які

підкреслюючи практичну важливість роботи з нечіткими даними та доцільність використання нечіткого множинного методу. При цьому моделювання процесу оцінки економічних ризиків складається з наступних етапів:

- 1) розроблення ланцюга показників;
- 2) визначення виду (оптимальні значення, межі та обмеження) показників;
- 3) узагальнення показників;
- 4) визначення ваговості;
- 5) розрахування інтегрального індексу.

Формуючи множину показників для інтегральної оцінки управління економічними ризиками ХХХ «ХХХХХ», віддаємо перевагу системі збалансованих фінансових показників, котрі визначають найважливіші аспекти діяльності підприємства та відображає ступінь досягнення стратегічних цілей. При цьому важливо використовувати наявну та доступну інформацію, яка є у вільному доступі для керівництва.

Отож, будуючи множину показників управління економічними ризиками ХХХ «ХХХХХ», необхідно враховувати наступні принципи та вимоги:

- 1) повноту, тобто включення додаткового показника не буде впливати на кінцеве значення результуючого індикатора, однак зворотна процедура призведе до отримання недостовірних даних;
- 2) мінімізацію, а саме: до системи показників доцільно ввести мінімально достатню кількість, адже, перенавантаження кількістю призведе до неправильних оцінок та ускладнення процедури;
- 3) змістовність, тобто необхідність проведення комплексного аналізу і тим самим гарантування задовільного рівня управління економічними ризиками підприємства;
- 4) вимірюваність: якщо для індикаторів доступні різні одиниці, то необхідно забезпечити їхню стандартизацію;

5) систематизація – включає врахування всіх можливих зв'язків і залежностей системи управління економічними ризиками підприємства.

У відповідності до розрахунків, проведених у розділі 2, можемо стверджувати, що практично всі показники є стимуляторами (крім коефіцієнту абсолютної ліквідності та коефіцієнту зміни чистого прибутку). Іншими словами, чим більше значення кожного окремого взятого показника, тим вищим буде рівень управління економічними ризиками підприємства, в іншому випадку, доведеться застосовувати додаткові формули перетворення.

Звідси, вагові значення коефіцієнтів моделі діагностики рівня управління економічними ризиками досліджуваного підприємства наведено у додатку Б.

Обґрунтування вибору кожного коефіцієнта надано у додатку Б через опис його характеристик та визначення впливу на загальний стан управління економічними ризиками підприємства.

При цьому виявили, що найсильніший вплив на економічну безпеку спричиняють показники фінансової стійкості, адже саме вони віддзеркалюють залежність підприємства від чинників зовнішнього середовища, тобто характеризують захищеність від зовнішніх загроз, які пов'язані переважно з нестабільністю банківського сектору та ймовірністю неплатоспроможності підприємств-партнерів.

Для кожного показника на підставі експертного методу було присвоєно свій ранг, у залежності від впливу коефіцієнта на економічну безпеку сільськогосподарського підприємства, причому найменше значення рейтингу присвоюється тому показнику, що здійснює найбільший вплив, а найвище – найменший. Ранг необхідно переглядати відповідно до ринкової кон'юнктури, ситуації фінансового ринку та реального сектору, а також з урахуванням особливостей галузі чи самої підприємства, його стратегії та цілей.

За допомогою формули Фішберна було визначено вагове значення кожного фактора, що дозволяє здійснювати розрахунок на основі рейтингу

показників ранжування показників [66, с. 23].

Таблиця 3.1

**Оцінка рівня впливу економічних ризиків на господарську діяльність
XXX «XXXXX»**

№	Показник	2019 р.		2020 р.	
		Розрахункове значення	Зважене значення	Розрахункове значення	Зважене значення
1	Фo	2,13	0,041	2,77	0,053
2	Кпр.оз.	0,46	0,004	0,32	0,003
3	Кпокр.	3,47	0,298	2,42	0,207
4	Кшв.л.	0,05	0,005	0,44	0,042
5	Кабс.л.	-0,06	-0,006	-0,01	-0,001
6	Кавт..	3,94	0,488	3,41	0,422
7	Кф.ст..	3,94	0,526	3,41	0,455
8	Кф.нез.	0,80	0,091	0,77	0,088
9	Км.вк.	0,63	0,042	0,42	0,028
10	Кдз/кз	0,14	0,011	0,30	0,023
11	Кчп.	-0,56	-0,032	-0,16	-0,009
12	Рвк	21,18	0,605	8,68	0,248
13	РА	0,11	0,004	0,07	0,003
14	Рпрод	0,16	0,008	0,08	0,004
Інтегральний показник		2,084		1,565	

Кожному відрізку моменту часу за всіма показниками маємо згортання цих коефіцієнтів в межах всієї групи за рівнями [70]:

$$W_i = \frac{2 \cdot (m - i + 1)}{m \cdot (m + 1)} \quad (3.1)$$

де W_i – питома вага i -го показника в інтегральному показнику;

i – місце в ранзі окремого показника;

m – загальна кількість показників.

$$I_{FS} = \sum_{i=1}^m W_i \cdot K_i \quad (3.2)$$

де I_{FS} – показник економічних ризиків;

W_i – питома вага i -го показника в інтегральному показнику;

K_i – розрахункове значення i -го показника.

Наочно динаміка зміни кожного зваженого значення показника за окремим відрізком часу ХХХ «ХХХХХ» представлена на рисунку 3.1.

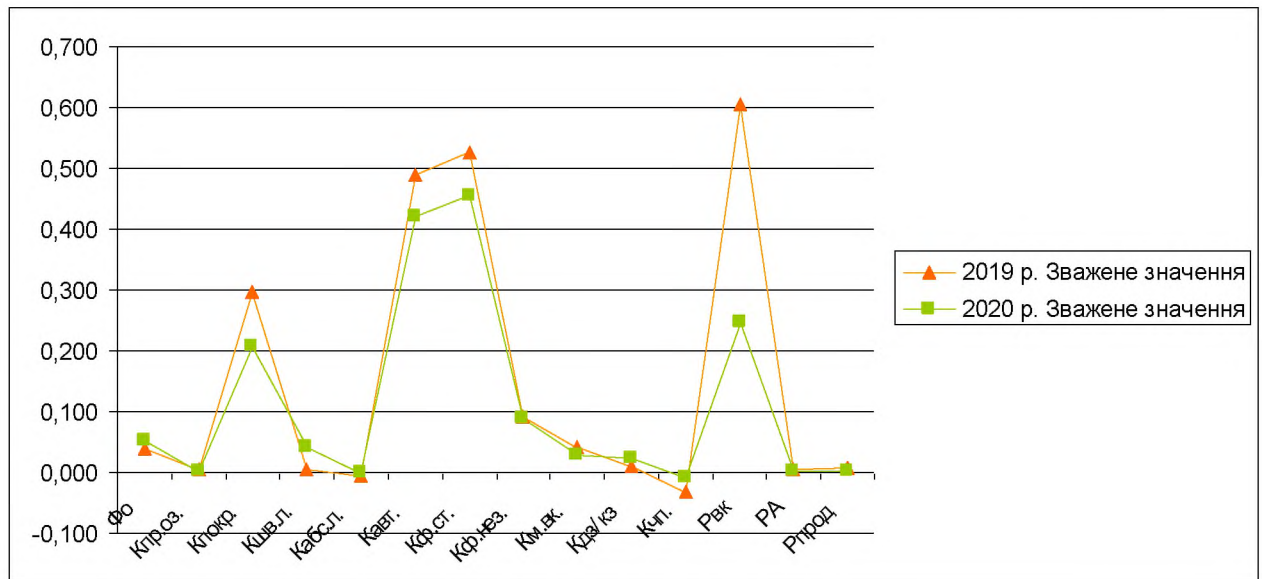

Рис. 3.1 Динаміка зміни інтегральних показників оцінки фінансового стану впливу економічних ризиків ХХХ «ХХХХХ» протягом 2019-2020 рр.

Розрахунки загального показника відображають поточний рівень впливу економічних ризиків підприємства. Отже, завершальним кроком оцінки є інтерпретація отриманого значення коефіцієнту впливу економічних ризиків.

Аналіз основних фінансових показників показує, що рівень ліквідності за досліджувані роки дещо покращився, співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості зросло, Проте, рівень фінансової стійкості недостатній, адже значення дещо знизилася так як і коефіцієнт довгострокової фінансової незалежності. Використання основних засобів і власного капіталу на протязі аналізованого періоду було не досить ефективним. Протягом досліджуваного періоду динаміка зміни прибутковості ХХХ «ХХХХХ» хоча й була додатною, однак зменшилася.

Оцінювання інтегрального показника рівня впливу економічних ризиків вимагає формалізування форми показників, іншими словами, описання тих рівнів, на підставі яких буде проведено комплексну оцінку

рейтингу підприємства. На підставі типів фінансової стійкості, які допомагають науковцям досліджувати питання економічної безпеки підприємства для інтегральної оцінки її рівня виділимо нечіткі підмножини [62]:

1. Дуже висока ризикованість («ДВ») – підприємство характеризується як таке, що має дуже низьку фінансову стійкість, воно знаходиться на межі банкрутства, за якого запаси і витрати більші суми власних оборотних коштів, кредитів під товарно-матеріальні цінності.

2. Висока ризикованість («ВР») - ситуація, коли платоспроможність порушується, але є можливість відновити платіжний баланс і платіжні зобов'язання шляхом тимчасового залучення вільних джерел засобів до обороту підприємства.

3. Середня (нормальна) ризикованість («СР») – спостерігається нормальна платоспроможність підприємства і гарантується у перспективі. Помітно середню фінансову стабільність.

4. Низька ризикованість («НР») – фінансовий стан характеризується високою стійкістю, а саме підприємство є дуже конкурентоспроможним.

5. Дуже низька ризикованість («ДН») - фінансове становище підприємства стабільне, швидко зростає і, порівняно з іншими підприємствами, характеризується відносно високою платоспроможністю.

На рисунку 3.2 наведено класифікатор інтегрально показника для оцінки рівня впливу економічних ризиків через виділені нечіткі рівні.

Рис. 3.2 Класифікація інтегрального показника оцінки рівня впливу

економічних ризиків підприємства

Відповідно до класифікатора, відображеного у рисунку 3.2, можемо визначити рівень впливу економічних ризиків у динаміці ХХХ «ХХХХХ» табл. 3.2.

За класифікатором, показаним на рисунку 3.2, можна визначити рівень впливу економічних ризиків на господарську діяльність ХХХ «ХХХХХ» в динаміці (табл. 3.1).

Таблиця 3.2

**Рівень управління економічними ризиками господарської діяльності
ХХХ «ХХХХХ»**

Роки	Інтегральний показник оцінки	ЕРП (лінгвістична змінна)
2019	2,084	Відмінний
2020	1,565	Відмінний

Результати моделювання свідчать, що інтегральний показник управління економічними ризиками господарської діяльності ХХХ «ХХХХХ» протягом досліджуваного періоду в середньому коливався в допустимих межах. Дійсно, індекс економічних ризиків демонструє хороший результат протягом 2019 - 2020 рр., хоча за останній рік дещо зменшився.

Проведений аналіз показав, що на протязі досліджуваного періоду ХХХ «ХХХХХ» мав відмінний рівень управління економічними ризиками на господарську діяльність, проте, за поточний період інтегральний показник економічних ризиків зменшився на 5% відносно попереднього. Найбільших змін у поточному періоді зазнали коефіцієнт зміни оборотності оборотних активів та коефіцієнт зміни чистого прибутку. Так, за 2016 р. чистий прибуток товариства зменшився на 41%, а швидкість обороту оборотних активів зменшилася на 227 днів. Проте дані показники мають невисоку питому вагу, оскільки безпосередньо не впливають на рівень економічних ризиків.

У цілому ХХХ «ХХХХХ» здатне протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам, проте для підвищення рівня управління економічними ризиками необхідно вжити певних заходів щодо врегулювання слабких місць, серед

яких ми пропонуємо такі:

- покращити ефективність використання оборотних коштів за рахунок удосконалення виробничого процесу чи технологій;
- зменшити собівартість продукції за рахунок автоматизації й машинізації та скорочення робочої сили;
- переглянути політику фінансової діяльності підприємства для зростання доходів від фінансової діяльності;
- зменшити суму поточних зобов'язань, особливо щодо розрахунків із бюджетом, задля підвищення рівня ліквідності

Необхідно постійно відстежувати рівень економічних ризиків задля швидкого реагування на можливі недоліки в управлінні підприємством, що можуть бути перешкодою ефективному протистоянню зовнішнім та внутрішнім загрозам підприємства та оперативному внесенню відповідних коректив щодо усунення слабких місць. Лише за цих умов можливий стабільний економічний розвиток сільськогосподарського підприємства, що функціонує в умовах мінливого та нестабільного зовнішнього середовища.

3.2. Диверсифікація як метод зниження економічних ризиків аграрних підприємств

Велика кількість ризиків для сільськогосподарських виробників ставить перед аграріями завдання ефективно керувати наявними та потенційними ризиками, яке означає поєднання різних видів діяльності, щоб зіткнутися з якомога меншою кількістю ризиків. Можна стверджувати, що керування ризиками полягає у виборі серед альтернативних рішень для зменшення ризиків підприємства, а отже, і впливу на економічний добробут. Інші стратегії управління ризиками (наприклад, диверсифікація) знижують ризик у бізнес-контексті.

До переваг інновацій, які заохочують сільськогосподарських

товаровиробників їх впроваджувати з метою підвищення своєї конкурентоспроможності, належать: використання більш ефективних методів виробництва; розширення сферу діяльності; пошук і освоєння нових ринків; більш швидше реагувати на запити клієнтів; здатність виробляти продукцію високої якості [42].

На нашу думку, для більш ефективної діяльності ХХХ «ХХХХХ» доцільно обрати декілька способів для управління агроризиками, описаними у першому розділі. Перепрограмування підприємства через диверсифікацію виробництва на основі впровадження власної переробки насіння соняшнику та реалізації соняшникової олії запропоновано нами для ХХХ «ХХХХХ» у формі інноваційно-інвестиційного проекту. Мета розробленого проекту полягає у підвищенні рівня конкурентоспроможності підприємства, раціональному використанні ресурсного потенціалу, модернізації виробничого процесу та підвищення значення впровадження переробки насіння соняшнику в малих сільськогосподарських підприємствах за допомогою використання міні-олійниці.

Як вже говорилося у другому розділі даної роботи, ХХХ «ХХХХХ» Полтавської області є сільськогосподарським підприємством, що займається виробництвом і реалізацією продукції рослинництва та наданням послуг.

Таблиця 3.3

**Виробництво, реалізація продукції сільського господарства і послуг у
ХХХ «ХХХХХ» Полтавського району за 2020 р.**

Галузі та види продукції	Вироблено продукції, ц	Реалізовано, ц	Повна собівартість, тис. грн
Продукція рослинництва, всього	X	X	20245,5
Зернові та зернобобові, всього	37366	34400	14737,4
з них: - пшениця озима	8652	8464	2826,1
- ячмінь ярий	4707	5248	1329,9
Соняшник	5232	11720	5508,1
Інша продукція рослинництва	X	X	43,2
Послуги в сільському господарстві	X	X	0,6

Продукція сільського господарства і послуги	X	X	20246,1
---	---	---	---------

Отже, товариство спеціалізується на о вирощуванні пшениці озимої, ячменю ярого, соняшнику, реалізує побічну продукцію рослинництва і надає послуги по обробітку ґрунту. При цьому, найбільша частка його діяльності припадає на виробництво продукції рослинництва, а саме вирощування соняшнику. Так, у 2020 р. підприємством вироблено 5232 ц соняшнику, реалізовано – 11720 ц., тобто 20,33% від загального обсягу виробництва товарної продукції.

Таблиця 3.4

**Динаміка валового збору соняшнику і прямих матеріальних витрат
у ХХХ «ХХХХХ» Полтавського району за 2020 р.**

Показник	Роки				
	2016	2017	2018	2019	2020
Валовий збір, ц	1414	2815	3474	5944	6956
Темп росту, %	–	199,0	123,4	171,1	117,0
Прямі матеріальні витрати, тис. грн	–	55,9	70,8	178,2	417,7
Темп росту, %	–	–	126,7	251,7	234,4

Протягом 2016 – 2020 рр. валовий збір соняшнику зростав, відповідно зростали і прямі матеріальні витрати на оплату послуг і робіт інших підприємств, при цьому, валовий збір на протязі аналізованого періоду збільшився на 17 %, а прямі витрати – на 134,4%

Таблиця 3.5

**Динаміка фінансового результату від реалізації соняшнику
у ХХХ «ХХХХХ» Полтавського району**

Показник	Роки				
	2016	2017	2018	2019	2020
Прибуток (збиток) від реалізації, тис. грн	(50,2)	98,0	47,1	288,1	102,8
Темп росту, %	–	–	48,1	611,7	35,7

Дані таблиці 3.5, свідчать про те, що на протязі 2016– 2020 рр. товариство від реалізації продукції соняшнику отримало як прибуток, так і несло збитки.

Виходячи з поточної ситуації, для подальшої оцінки ефективності проекту з переробки соняшникового насіння, використовуючи методи економіко-математичного програмування розраховали розміри валового збору на найближчі кілька років.

Таблиця 3.6

**Прогнозування валового збору соняшнику для ХХХ «ХХХХХ»
Полтавського району**

Показник	Роки		
	2021	2022	2023
Валовий збір, ц	5282,12	5356,07	4536,59
Темп росту, %	–	101,4	84,7
Урожайність, ц/га	8,3	6,806	5,9096
Темп росту, %	–	82	71,2
Площа посіву, га	636,4	686,68	677,13
Темп росту, %	–	107,9	106,4

Розрахунки показали, що за використання наявних у господарстві виробничих ресурсів, потенціал збільшення об'ємів виробництва насіння соняшнику може досягати 5356,07 ц.

Україна є єдиною країною у світі, жителі якої традиційно вибирають нерафіновану соняшникову олію. І це пояснюється не лише тим, що це дешевше, а й тому, що це національна традиція. Найбільшими виробниками соняшникової олії в Полтавській області є «Полтавський олійноекстракційний завод» («Кернел») (м. Полтава), «Укроліяпродукт» (м. Зіньків) та «Укроліяорганік» (сmt. Диканька). Також слід зазначити, що переробка насіння соняшнику не обов'язково пов'язана з величиною підприємства. Тож можна сказати, що ринок не є монополістичним у цій сфері, тому для підприємств входження на цей ринок з даною продукцією є

ВІЛЬНИМ.

Таблиця 3.7

Оцінка зовнішнього середовища ХХХ «ХХХХХ»

Можливості	Загрози
Зручне розташування	Податкове законодавство
Значна кількість потенційних споживачів (жителі сіл)	Високий рівень конкуренції
Достатня кількість потенційних постачальників (жителі сіл)	Інфляційні процеси

Таблиця 3.8

Оцінка сильних та слабких сторін ХХХ «ХХХХХ»

Сильні сторони	Слабкі сторони
Доступність до робочої сили	Обмеженість фінансових ресурсів
Власна сировинна база	Відсутність кваліфікованих молодих спеціалістів
Низька капіталоемність	Низький рівень завантаженості виробничих потужностей

Аналіз зовнішнього середовища підприємства дав змогу виявити його сильні та слабкі сторони. У конфігурації 2016 року досліджуване підприємство мало у своєму розпорядженні дві виробничі ділянки та один цех, що буде використовуватися для подальшої переробки соняшникового насіння. Площа цеху - 60 м². Однак, його потрібно модернізувати та розділити на дві окремі зони перегородкою, щоб одну використовувати для міні-олійниці та другу відвести під ємкості з олією. Для створення невеликого олійного цеху залучати велику кількість працівників не потрібно, оскільки 1 робітник запросто може справлятися з 2 агрегатами одночасно. Економію працівників можна забезпечити за допомогою використання простої системи управління виробничим обладнанням.

Для ефективної діяльності товариства пропонується покупка та використання трьох невеликих олійниць, один з яких надаватиме послуги з переробки насіння замовника, а два інші агрегати працюватимуть з власною сировиною та тією, що вони закупають у населення чи інших підприємств. Перероблення олії на замовлення дозволить зав'язати та розвивати тривалі

відносини з постачальниками сировини, які також можуть бути потенційними споживачами готової продукції.

Олієпрес Oil Extractor OP-50-2 - промислова мініолійниця з автоматичним дозатором, оснащена термостатом. Всі корисні властивості, які закладені природою, зберігаються в олії завдяки методу холодного віджиму, при якому температура олії не перевищує +38 °С.

Особливістю даної моделі є наявність автоматичного дозатора. Залежно від типу сільськогосподарської культури, її твердості, в'язкості та інших властивостей вибирається оптимальна швидкість автоматичної подачі, щоб забезпечити безперебійну роботу олійного преса та виключити етап незавантаження або навантаження вихідної сировини.

Олієпрес OP-50-2 оснащений потужним промисловим електродвигуном, це означає, що він може ефективно працювати, навіть, з відносно твердою сировиною, такими як насіння льону та соняшнику в шкаралупі і т.п. Прес може працювати безперервно протягом 24 годин 7 днів на тиждень.

Продуктивність сухих продуктів доходить до 40 кг на годину, а вихід олії до 18 л/год залежно від типу сільськогосподарської культури та вмісту в них олії.

Таблиця 3.9

Технічні характеристики преса міні-олійниці Oil Extractor OP-50-2

Критерій	Характеристика
Тип	Універсальна шнекова, мобільна
Режим роботи	Автоматичний
Продуктивність: - пропускна спроможність - вихід	від 750 до 1200 кг сировини на добу (від 30 до 50 кг сировини на годину) від 30 до 45%
Напруга	220 – 380 Вт
Встановлена потужність	3 – 4 кВт
Маса преса	150 кг
Габаритні розміри	1500x300x1200 мм
Необхідна виробнича площа для одного преса	6 м ²

* Джерело: технічна документація обладнання

Реалізація цього проекту потребує залучення додаткових фінансових ресурсів у сумі 38750 грн. на нашу думку, доцільно взяти позику у Райффайзен Банку Аваль. На протязі досить тривалого періоду веде програму виключно для сільськогосподарських підприємств – «Інвестиційний кредит на купівлю устаткування», яка в залежності від терміну забезпечує 13,2-13,6% на рік коштами, під заставу придбаної техніки.

Рис. 3.3. Шнековий олієпрес Oil Extractor OP-50-8 з автоматичним дозатором прес для холодного віджиму

Таблиця 3.10

**Розрахунок періоду окупності придбання олієпресу Oil Extractor OP-50-8,
тис. грн.**

Роки	Інвестиційний прибуток	Капітальні вкладення	Баланс на кінець року
2021	x	38,75	-38,75
2022	23,48	x	-15,27
2023	35,15	x	19,88
2024	47,81	x	x

На підставі проведених розрахунків, можемо говорити про те, що окупність складе приблизно два роки. Звідси, розрахунок прогнозованих

показників ефективності проекту становитимуть:

1) Чиста приведена вартість:

$$2019\text{-й рік} = 23,48 / (1+0,132) = 20,74 \text{ тис. грн.}$$

$$2020\text{-й рік} = 35,15 / (1+0,132)^2 = 27,43 \text{ тис. грн.}$$

$$2021\text{-й рік} = 47,81 / (1+0,132)^3 = 32,96 \text{ тис. грн.}$$

$$\sum NPV = -35,65 + 20,74 + 27,43 + 32,96 = 45,48 \text{ тис. грн.}$$

$\sum NPV > 0$, проект необхідно прийняти.

2) Внутрішня норма дохідності:

$$IRR = 70,0 + (0,04 \cdot (72,0 - 70,0)) / (0,04 - (-0,72)) = 70,1\%$$

70,1% – це максимальна ставка, під яку підприємство може брати кредит для виплати проекту, залишаючись на беззбитковому рівні.

3) Індекс прибутковості:

$$PI = 45,48 / 38,75 = 1,09$$

$PI > 1$, проект необхідно прийняти.

Тому проект за розрахованими коефіцієнтами є прийнятним.

Окрім економічного ефекту, якого може досягти суб'єкт інвестиційної діяльності, цей проект частково може задовольнити соціальні потреби села. Тобто, виникає додаткова потреба в робочій силі та поточних послугах з переробки соняшникового насіння. Отримана олія є екологічно чистою.

Крім того, цей проект забезпечує внесок коштів до бюджету. Так, за місяць це може до бюджету надійти за рахунок єдиного соціального внеску – приблизно 1072,14 грн, за рахунок податку на прибуток – 9865,36 грн.

Як і в будь-якому інноваційному проекті, реалізація запропонованої ідеї пов'язана з певною кількістю ризиків. А саме: на макрорівні (несприятлива політична ситуація, фінансова нестабільність, зміни у нормативно-правовій базі, коливання ринкової кон'юнктури), на мікрорівні (непередбачувані витрати, зрив графіків постачання матеріалів і сировини, поганий урожай). Попередження цих ризиків можливе за рахунок створення резервів покриття витрат форс-мажору на власному підприємстві і на

спеціалізованому – через страхування.

Висновки до розділу 3

Результатом дослідження став пошук шляхів удосконалення системи моделювання процесу управління економічними ризиками підприємства з метою його інноваційного розвитку. На підставі результатів проведеної оцінки рівня впливу економічних ризиків на господарську діяльність підприємства виявили, що інтегральний показник управління економічними ризиками господарської діяльності ХХХ «ХХХХХ» протягом досліджуваного періоду в середньому коливався в допустимих межах. Дійсно, індекс економічних ризиків демонструє хороший результат протягом 2019 - 2020 рр., хоча за останній рік дещо зменшився.

Проведений аналіз показав, що на протязі досліджуваного періоду товариство мало хороший рівень управління економічними ризиками господарської діяльності, проте, за поточний період інтегральний показник економічних ризиків зменшився на 5% відносно попереднього. У цілому ХХХ «ХХХХХ» здатне протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам.

Гнучка диверсифікована модель аграрного бізнесу на основі впровадження міні-олійниць дозволяє використовувати виготовлену нерафіновану олію як для продажу на ринку, так і для її подальшої реалізації підприємствам з метою більш глибокої переробки (для виробництва жирів, маргаринів, рафінованої олії).

Реалізація запропонованого проекту потребує капіталовкладень у розмір 38750 грн, які окуповуються протягом двох років. Економічний ефект даного проекту полягає в тому, що підприємство за робочий день однієї міні-олійниці отримує від 14568,67 грн прибутку.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Економічний ризик - це об'єктивна та/або суб'єктивна подія в такій сфері людської діяльності, як економіка, реалізація якої має один із трьох можливих результатів: позитивний, негативний чи нейтральний. Тобто ризик – це економічна категорія, що вимагає впровадження механізмів якісного управління і та зниження ризику.

Сільськогосподарські підприємства в ринкових умовах займають особливе положення. Сільське господарство залежить від природних чинників, має яскраво виражений сезонний характер виробництва, є менш прибутковою і більш відсталою галуззю в порівнянні з іншими галузями і повільніше пристосовується до зміни економічних умов.

Під поняттям ризик можна розуміти зниження або неотримання доходів підприємства внаслідок виникнення несприятливих подій.

Мінімізація ризиків - це один із напрямів з управління економічними ризиками. Максимізація ризиків - це свідоме прийняття управлінських рішень в напрямку збільшення можливості втрати контролю над одержуваними вигодами від угоди з метою збільшити власний прибуток.

Порівняно з початком аналізу на кінець дослідження вартість основних засобів зросла на 91,6% або на 6234,6 тис. грн., що пояснюється зі швидшими темпами придбання основних засобів в порівнянні з їх списанням. В основному це відбулося за рахунок придбання машини та обладнання на суму 72519,0 тис. грн., що майже в 2,3 рази більше, ніж у 2016 році.

Вартість оборотних фондів на кінець року також характеризується зростанням. Так, вона збільшилася на 73,9% чи на 7184,4 тис. грн. Основну позицію у цьому зростанні займає дебіторська заборгованість, яка збільшилася майже у 3 рази.

Середньорічна чисельність працівників за досліджуваний період стабільно знижувалася, і в 2020 році в порівнянні з 2016 роком вона зменшилась на 9 осіб, що становить 29% до рівня 2016 року. При цьому

кількість працівників, які зайняті у сільськогосподарському виробництві зменшилась на 10 %. У звітному періоді в порівнянні з плановим спостерігається зростання фонду оплати праці на 30,1 % та середньорічного розміру оплати праці 1 працівника на 83,3%, що пояснюється збільшенням розміру середньої заробітної плати по країні, крім того зростання є обґрунтованим, так як супроводжується зростанням коефіцієнту використання робочого часу на 11,9%, це свідчить про те, що робочий час використовуються ефективно та більш інтенсивно.

Майнова власність підприємства у 2020 році порівняно з 2018 роком зросла на 9638,40 тис. грн., а у 2018 році порівняно з 2016 роком цей показник також збільшився на 4649 тис. грн. або 56,87%, що є позитивним зрушенням.

Основною товарною продукцією підприємства є кукурудза на зерно, яка посідає перше місце товарної продукції і складає 32,87 %, друге – реалізація сої, відсоткове значення якої, 27,08%, третє місце займає соняшник (20, 33%). Виробничий напрямок ХХХ «ХХХХХ» можна визначити як зерно-технічний з розвиненим виробництвом насіння кукурудзи.

Незважаючи на те, що відбулося зростання виручки на 42,52% зменшився чистий прибуток на 54,21% порівняно до 2016 року. Це все спричинило зниження рівня рентабельності на 74,9 відсоткових пункти в 2020 році в порівнянні з 2016.

Таким чином, за період 2016-2020 рр. рівень та динаміка основних показників господарської діяльності ХХХ «ХХХХХ» свідчать про погіршення ефективності господарювання, зниження рівня прибутковості, що є негативним моментом в роботі підприємства і свідчить про відсутність проведення заходів щодо зростання прибутковості.

Відповідно до проведених розрахунків можна зробили висновок, що ХХХ «ХХХХХ» знаходиться в задовільному стані. Дві з трьох моделей показали негативний результат і середню ймовірність банкрутства.

Виявлена криза ліквідності та високі кредитні ризики потребують в

зміні підходів та методів щодо управління ризиками фінансової діяльності через їх удосконалення чи повне переосмислення.

Результатом дослідження став пошук шляхів удосконалення системи моделювання процесу управління економічними ризиками підприємства з метою його інноваційного розвитку. На підставі результатів проведеної оцінки рівня впливу економічних ризиків на господарську діяльність підприємства виявили, що інтегральний показник управління економічними ризиками господарської діяльності ХХХ «ХХХХХ» протягом досліджуваного періоду в середньому коливався в допустимих межах. Дійсно, індекс економічних ризиків демонструє хороший результат протягом 2019 - 2020 рр., хоча за останній рік дещо зменшився.

Проведений аналіз показав, що на протязі досліджуваного періоду товариство мало хороший рівень управління економічними ризиками господарської діяльності, проте, за поточний період інтегральний показник економічних ризиків зменшився на 5% відносно попереднього. У цілому ХХХ «ХХХХХ» здатне протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам.

Гнучка диверсифікована модель аграрного бізнесу на основі впровадження міні-олійниць дозволяє використовувати виготовлену нерафіновану олію як для продажу на ринку, так і для її подальшої реалізації підприємствам з метою більш глибокої переробки (для виробництва жирів, маргаринів, рафінованої олії).

Реалізація запропонованого проекту потребує капіталовкладень у розмір 38750 грн, які окупляться протягом двох років. Економічний ефект даного проекту полягає в тому, що підприємство за робочий день однієї міні-олійниці отримує від 14568,67 грн прибутку.

Соціальний ефект полягає у виробництві екологічно чистої продукції, у розширенні інфраструктури села, за рахунок утворення переробного цеху, який надає послуги як підприємствам, так і населенню.